

İRAN SORUNUNUN GELECEĞİ

SENARYOLAR, BÖLGESEL ETKİLER VE TÜRKİYE'YE ÖNERİLER

NIHAT ALİ ÖZCAN

TEPAV
ORTADOĞU ÇALIŞMALARI | I

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

İRAN SORUNUNUN GELECEĞİ

SENARYOLAR, BÖLGESEL ETKİLER VE TÜRKİYE'YE ÖNERİLER

NIHAT ALİ ÖZCAN

Dr. Nihat Ali Özcan, TEPAV’ da araştırmacı olarak çalışmaktadır. Ortadoğu, terörizm ve sivil-asker ilişkileri ilgi alanlardır. Özcan’ın bu konularda yayınlanmış çeşitli kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Bu raporun hazırlanmasında ufuk açıcı yorum ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Güven Sak, Prof. Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Hüseyin Pazarcı, Yrd. Doç. Dr. Mitat Çelikipala ve Neslihan Kaptanoğlu’na teşekkür ederim. Sayfa düzenlemesinde emeği geçen Görkem Elmas’ı da anmam gerekir.

SUNUŞ

Orta Doğu'da önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreçten geçmekteyiz. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, geçmişte düzenlediği ve bölgedeki gelişmelerle birlikte Türkiye'nin rolünü de konu alan değişik yuvarlak masa toplantıları ile Orta Doğu'ya verdiği önemi kanıtlamıştı. Özellikle Irak'taki anayasa çalışmaları, İran'daki son durum ve İsrail-Filistin barış sürecine odaklanan bu toplantılar, Türkiye ve dünyanın önde gelen araştırmacıları, akademisyenleri, Türk Dışışleri, basın ve T.B.M.M.'i temsilcilerini bir araya getirmek konusunda oldukça başarılı oldu. Gelecek dönemde de bölgeyi konu alan çalışmalarımız, yuvarlak masa toplantıları ve araştırma raporları ile devam edecek.

Bu spesifik araştırma raporlarından ilkinin TEPAV araştırmacılarından Sayın Nihat Ali Özcan tarafından İran sorunu üzerine yazılmasına karar verdik. Irak sorununa ilişkin tartışmaların devam ettiği bu dönemde, Türkiye'nin bir diğer komşusu olan İran ile ilgili de yeni bir politik gerginliğin gündeme taşındığını görmekteyiz. İran ile küresel güç Amerika Birleşik Devletleri arasındaki gerginlik her geçen gün tırmanmaktadır. Gerek İran gerekse A.B.D. ile yakın ilişkileri olan Türkiye'nin bu sorundan etkilenmesi kaçınılmazdır.

Sorunun uzun yıllar gündemi işgal edecek nitelikte olduğu ve etkilerinin Türk iç ve dış politikasında çok geniş bir yelpazede görüleceği dikkate alındığında, iyi yönetilmesi gerekliliği gözler önündedir. Kriz yönetimi açısından ele aldığımızda iş sadece hükümetlere düşmemelidir. Sivil toplum kuruluşları, medya ve araştırma enstitülerinin de hükümetlere bu zorlu süreçte yol göstermeleri, Türkiye'nin takınacağı tavır konusunda tavsiyelerde bulunmaları gerekmektedir.

TEPAV olarak, işte bu disiplinler arası rapor ile ABD-İran krizi üzerine alternatif senaryoları irdeledik, senaryoların Türkiye üzerine olası etkilerine yoğunlaşarak hükümetlere ve politika yapıcılara katkı sunmayı amaçladık. İran sorunu ile ilgili olarak Türkiye için çözüm önerilerinin de yer aldığı bu raporun, alternatif politika üretme konusunda önemli bir boşluğu doldurulacağı ve ilgililere yardımcı olabileceği inancındayız.

TEPAV

İÇİNDEKİLER

ÖZET

GİRİŞ

ABD VE İRAN'IN POLİTİK HEDEFLERİNİN ANALİZİ

ABD-İran İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

ABD'nin bölgesel Çıkarları ve İran İslam Cumhuriyeti:
Çatışan çıkarlar

İran İslam Cumhuriyeti'nin Politik Hedefleri

ABD ile İran İslam Cumhuriyeti'nin Politik Hedeflerinin
Uzlaşmazlığı

ABD-İRAN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİNE YÖNELİK SENARYOLAR

Senaryoların Ortak Yönleri

Tarafların Kullanabilecekleri Araçlar

Diplomatik Araçlar

Hukuki Araçlar

Ekonomik ve Finansal Araçlar

Politik ve Psikolojik araçlar

Askeri Güç ve Kullanımı

Senaryolar

Rejim Garantisi Senaryosu

Nükleer Silahlara Sahip İran Senaryosu

Beklenmedik Rejim Değişikliği Senaryosu

Askeri Müdahale Yolu ile Rejim Değişikliği Senaryosu

İRAN SORUNUNUN TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ

Ekonomik Alanda Etkiler.

Ulaştırma Sektöründe Olası Etkiler

Turizm Sektöründeki Olası Etkiler

Dış Ticaret Üzerine Etkiler

Enerji Sektörü Üzerine Etkiler

*Küresel Petrol Fiyatlarında Değişim
Boru Hattı ve Tedarik Sorunları
Petrol Kaçakçılığı*

Politik Etkileri

İran Sorunun Türk İç Politikasına Etkileri

*Kürt Sorunu Üzerine Etkileri
Kamuoyunda İdeolojik Bölünmeler
Siyasi Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve
Olası Tartışmalar*

İran Sorunun Dış Politika Üzerine Etkileri

*Türkiye-ABD İlişkileri ve İran Sorunu
Türkiye-İsrail İlişkileri ve İran sorunu
Türkiye-Azerbaycan ve Ermenistan İlişkileri ve İran
Sorunu
Türkiye- Rusya İlişkileri ve İran Sorunu
Türkiye-AB İlişkileri ve İran Sorunu
Türkiye-Irak İlişkileri ve İran Sorunu*

İran'ın Güvenlik Sorunu Yaratma Kapasitesi

İran ve Terörizm

*Etnik Terörizm
Radikal Dini Terörizm*

Kitlesel Göç

**Kaçakçılık ve Sınır Güvenliği
İran Sorunu ve Askeri Konular**

SONUÇ VE ÖNERİLER

KAYNAKÇA

İRAN SORUNUNUN GELECEĞİ: SENARYOLAR, BÖLGESEL ETKİLER VE TÜRKİYE'YE ÖNERİLER

ÖZET

İran ile ABD arasında 1979 İslam Devrimi sonrası başlayan anlaşmazlıklar, “Nükleer Tesis inşası” tartışmaları ile yeni bir boyut kazanmış bulunmaktadır. “**İran sorunun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye’ye Öneriler**”, isimli bu raporun amacı, ABD ile İran arasındaki gerginliğin nedeni olan politik hedeflerin tanımlanması, geleceğe ilişkin muhtemel senaryoların açıklanması, Türkiye’ye etkileri ile çözüm önerilerin tartışılmasıdır.

Tartışmalar İran’ın “nükleer güç” elde etmesi üzerine yoğunlaşsa da asıl sorun tarafların politik çıkarlarının uzlaşmaz olmasıdır. ABD, İran’ı bölgesel çıkarları için en büyük tehdit olarak görmektedir. Çünkü İran, terörizmi desteklemekte, İsrail’i tehdit etmekte, dünya enerji güvenliği için tehlike oluşturmakta, üstelik kitle imha silahları da elde etmeye çalışarak bu riskleri daha da arttırmakta ve baskıcı rejimini kalıcı hale getirmek istemektedir. ABD’ye göre bu riskleri ortadan kaldırmanın yolu İran’da rejim değişikliği gerçekleştirmektir. Yeni İran küresel sistemle uyumlu, göreceli demokrasiyi inşa etmiş, liberal ekonomik düzene sahip olmalıdır. Öte yandan İran, rejimini sürdürmek, bölgesel güç olarak kalmak ve ABD’yi caydırmak istemektedir. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise İran’a göre nükleer silaha sahip olmaktan geçmektedir. Görüleceği üzere nükleer silah edinme/engelleme tartışmalarının temelinde yatan husus politik hedeflerin gerçekleştirilmesindeki fonksiyonudur. Çünkü nükleer silah sorunun en önemli “stratejik” aşamasıdır.

İran-ABD ilişkileri, tarafların kullanacakları araçlara ve zamanlamaya bağlı olarak çeşitli şekillerde gelişebilir. Araçları, diplomatik, hukuki, ekonomik ve finansal, politik-psikolojik ve askeri olarak sınıflandırabiliriz. ABD, diplomatik araçları kullanarak İran’ı uluslararası alanda yalnızlaştırmayı amaçlamaktadır. Uluslararası hukuk ise başta güç kullanımı olmak üzere çeşitli araçların kullanılabilmesinde en önemli meşruiyet aracıdır. ABD, İran rejimini zorlamak için ekonomik-finance baskı araçlarını da kullanabilir. Siyasal rejimin meşruiyetini tartışmalı hale getirmek isteyen ABD halkın memnuniyetsizliklerini tahrik edecek çeşitli politik-psikolojik yöntemler kullanabilir. Son tahlilde ABD, İran’a karşı askeri güç kullanabilir. Askeri gücü, nükleer tesisleri yok etmek, rejimin en önemli denetim aracı konvansiyonel askeri gücü zayıflatmak ve ekonomik alt yapıyı çökertmek için kullanacaktır.

Rapor, sorunun dört farklı şekilde gelişeceğini öngörmektedir. Bunlar, İran’a rejim garantisi verilmesi, İran’ın nükleer silaha sahip olması, beklenmedik bir anda İran’da iç dinamiklere dayalı rejim değişikliği ve askeri müdahale yolu ile rejim değişikliği modelleridir. Birinci durumda, sorun çözülmüş olamayacağından askıda kalacaktır. İkinci senaryoda tüm aktörler kendi politik konumlanmalarını gözden geçirerek bölge jeopolitiğini yeniden okumak zorunda kalacaklardır. Son iki senaryo ise kendi içinde çeşitli belirsizlikler içermektedir. İran’da rejim tartışmaları ile başlayan süreç toprak bütünlüğü tartışmalarına da dönüşebilir.

Tüm senaryoların başlangıcında politik gerginlik düzeyini ve kullanılacak araçları belirleme tekeli ABD’de olacaktır. ABD, çeşitli araçları birbiri ile uyumlu ve birbirini destekler şekilde kullanmaya çalışacaktır. İran ise bunlara benzer şekillerde cevap verecektir. Ancak İran ile ABD arasındaki güç orantısızlığı dikkate alındığında, cevapların asimetrik olacağı görülmektedir.

Türkiye, İran ile komşudur ve coğrafi, tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye’nin ABD ile de farklı alanlarda çeşitli düzeylerde ilişkileri bulunmaktadır. Her iki ülke arasındaki gerginlik ve çatışmalar Türkiye’yi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyecektir. İran sorununun karmaşık niteliği onun tek hamlede ve kısa sürede çözüme kavuşturulmasını imkânsızlaştırmaktadır. Bu sebeplerle sorun, Türkiye bakımından “sürekli kriz” hali anlamına gelebilir.

İran sorunun Türkiye’ye etkileri üç alanda görülecektir. Bunlar, ekonomik, politik ve güvenlik alanlarıdır. Kriz derinleşir ve BM yaptırım kararı alacak olursa Türkiye buna uymak zorunda kalacaktır. Alınacak karardan ulaşım, turizm, dış ticaret ve enerji sektörleri çeşitli şekillerde etkilenecektir. Özellikle enerji sektörü, küresel fiyat artışı ile boru hatlarının durumu ve petrol kaçakçılığı gibi konulardan etkilenecektir.

Sorunun etkileyeceği bir diğer alan ise iç ve dış politikadır. İran sorunu Türk iç politikasını başta Kürt sorunu olmak üzere, kamuoyunda ideolojik bölünme ve siyasi karar alma sürecindeki aktörlerin rollerinin yeniden tanımlanmasına kadar çeşitli çerçevelerde etkileyecektir. Kürt sorunu Irak’taki gelişmeler de dikkate alındığında bekâ sorununa dönüşebilir. Aynı şekilde İran sorunu Türk dış politikasını da etkisi altına alacaktır. Bu

bağlamda Türkiye'nin ABD, İsrail, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya, AB ve Irak'la ilişkileri etkilenecektir.

ABD-İran anlaşmazlığı Türkiye açısından çeşitli güvenlik sorunları yaratacaktır. Bunlar, terörizm, kitlesel göç, kaçakçılık ve sınır güvenliği ile askeri konular olarak sınıflandırılabilir. Süreç ilerledikçe Türkiye, İran ile ABD arasında bir seçim yapmak zorunda kalacaktır. Büyük ihtimalle tercihi ABD'den yana olacaktır. Bu durumda İran, gerek Türkiye'ye gerekse ABD'ye zarar vermek için öncelikli olarak terör kartını kullanacaktır. Bu noktada terör saldırıları Türkiye'yi doğrudan hedef alabileceği gibi, ABD ile hesaplaşmanın alanı Türk toprakları olabilir. İran, niyetlerini etnik ve dini motifli terör örgütlerini destekleyerek veya doğrudan örtülü operasyonlarla da gerçekleştirebilir.

Sorunu derinleştikçe ve İran'da yaşam şartları bozuldukça ülkeden kitlesel göç başlayabilir. Göç, geçmişte olduğu gibi Türkiye üzerinden olabilir. Bu durum ciddi sınır ihlalleri ve güvenlik sorunları doğuracaktır. Yine ekonomik ambargo benzeri uygulamalar İran'da kriz yarattıkça sınır kaçakçılığı Türkiye için ciddi güvenlik sorunları yaratabilir. İran'ın nükleer silaha sahip olması halinde Türkiye kendisini güvensiz hissederek benzer bir girişimi başlatabilir. Öte yandan sınır güvenliği ve benzeri konular Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teşkilatlanma, konuşlanma ve tertiplenme sorunlarını gündeme getirebilir.

İran sorununun Türkiye bakımından çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Sorun belirsizliklerle doludur ve uzun yıllar gündemde kalacaktır. Türkiye'nin sorunun çözümündeki rolü ve katkısı sınırlıdır. Kriz ilerledikçe Türkiye tercih konusunda ikilemle karşı karşıya kalacaktır. İran konusu uzun vadede Türkiye için “bekâ” sorununa dönüşebilir.

Şüphesiz ki böylesine önemli bir sorunda en büyük rol hükümetlere düşmektedir. Hükümetler enerjilerini çok da gerçekçi olmayan ABD ve İran arasındaki sorunu çözmeye harcamak yerine, süreci en az maliyetle yönetebilecek stratejilere harcamalıdır. Ödenecek maliyetin yansımalarının daha çok içeride olacağı dikkate alınacak olursa, hükümetlerin çabalarının ağırlık noktasının da içeride olması gerekmektedir. O halde hükümetler, İran sorununun içeriye yönelik, politik, ekonomik, güvenlik ve sosyal alandaki maliyetlerini en aza indirecek öngörüye sahip olmalı ve hazırlıklarını buna göre yapmalıdırlar.

Hükümetlerin bu noktada en büyük sorumluluğu kamu gücünü, medya ve sivil alanla koordine ederek İran sorununun Türkiye'ye maliyetini en aza indirmektir. Bu amaçla da hükümetler öncelikle politika tespitine yoğunlaşmalıdır. Türkiye için sıfır maliyetli bir çözüm bulunmamaktadır. İran'ın nükleer güce sahip olmasının da, rejim bunalımına girmesinin de Türkiye'ye maliyeti olacaktır. Hangi senaryo işlerse işlesin, Türkiye öngörülerini ile ancak maliyeti düşürebilir. Bunun için, sorunu iyi izlemeli, stratejik kırılma anlarını önceden görmeli ve güçlerini koordine edebilmelidir.

GİRİŞ

Orta Doğu'da Irak sorununa ilişkin tartışmalar devam ederken yeni bir politik gerginliğin gündeme taşındığını görmekteyiz. Türkiye'nin komşularından İran İslam Cumhuriyeti ile küresel güç Amerika Birleşik Devletleri arasında karşılıklı restleşmeler devam ederken ilişkiler de gerginleşmekte. Doğal olarak sorunla ilgili farklı bakış açıları, yorumlar ve tartışmalar da sürmektedir. Tartışmaların merkezinde sorunun geleceğine yönelik tahminler yer almaktadır. Öngörüler bir yandan sorunun nasıl bir seyir izleyeceği sorusuna cevap ararken, bir yandan da olası çözümler ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sorunun görünen iki oyuncusu, ABD ve İran, gerek küresel, gerekse bölgesel alanda önemli aktörlerdir. Her iki devleti önemli kılan, küresel ve bölgesel sistemdeki rolleri, etkinlikleri ve kendilerine has özellikleridir. Nitekim bu durum sorunun içeriği ve çözüm yöntemleri ile birleştiğinde mesele daha da karmaşık bir hale gelmektedir. Karmaşıklığı arttıran bir diğer faktör de, çözüm ya da çözümlerin uzunca bir zaman gerektiriyor olmasıdır. Zaman uzadıkça, sorun yeni sorunları tetiklemekte, etki alanını ekonomik, siyasi, askeri, diplomatik ve güvenlik boyutlarına taşımaktadır.

İran ile ABD arasındaki sorunlar önümüzdeki süreçte sadece bölgeyi değil, tüm dünyayı ilgilendirmeye devam edecektir. Fakat bazı ülkelerin gelişmelerden doğrudan ve diğerlerinden daha fazla etkilenmeleri kaçınılmazdır. Coğrafi konumu, tarihi, kültürü, ekonomik ilişkileri nedeniyle İran'la yakın ilişkileri olan Türkiye, ABD ile de çok özel ilişkilere sahiptir. Her iki ülke ile ilişkilerinin çeşitliliği ve jeopolitik konumu dikkate alındığında, Türkiye açısından sorunun sadece bu günün değil geleceğin de önemli bir meselesi olacağı açıktır.

Bu rapor; geleceğin belirsizliğini göz ardı etmeden, disiplinler arası bir yaklaşımla dört farklı konuya cevap aramaktadır.

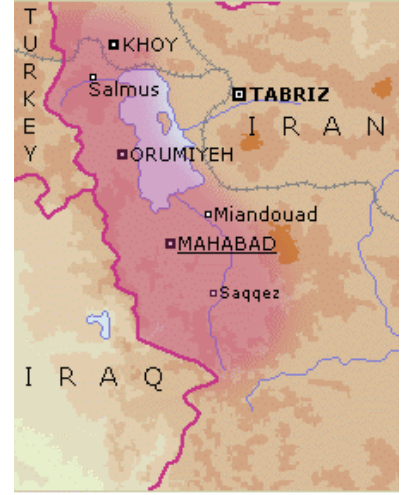
- I. ABD ve İran'ın politik hedeflerinin analizi.
- II. Alternatif senaryolar.
- III. İran sorununun Türkiye'ye etkileri.
- IV. Sonuç ve Öneriler.

ABD’NİN VE İRAN’IN POLİTİK HEDEFLERİNİN ANALİZİ

ABD-İran İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

İran jeopolitik konumu nedeniyle tarihin her döneminde bölge dışı güçlerin ilgisini çekmiştir. Örneğin İngiltere ve Rus Çarlığı 19uncu yüzyılın başında İran üzerine giriştikleri rekabeti yirminci yüzyılın ortasına kadar sürdürdüler. Daha sonraki süreçte rekabeti daha da derinleştiren gelişme zengin petrol yataklarının keşfi oldu. İngiltere’nin küresel gücünün sona erdiğini ilan eden İkinci Dünya Savaşı, ABD’nin bölgesel aktör olarak onun yerini almasıyla sonuçlandı.

ABD-İran ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sürerken stratejik bir zorunluluk olarak gelişme gösterdi. Nazi Almanyası’na karşı savaşan Sovyetler Birliği’ne verilecek lojistik desteğin İran üzerinden sağlanması ve petrol bölgelerinin güvenlik altına alınması zorunluluğu bu ülkenin işgali ile sonuçlandı. Yapılan anlaşmanın ardından İran’ın güneyini İngiltere-ABD, kuzeyini de SSCB ordusu işgal etti. İşgal savaş sonuna kadar sürdü.

Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin
Tahmini Haritası 1947

İşgalciler savaş sonunda benzer şekilde davranmadılar. İngiltere ve ABD işgal altında tuttıkları İran topraklarını 1945’te terk ederken, SSCB işgali bir süre daha devam ettirdi. Nihayet Sovyetler Birliği 1946’da İran topraklarını terk ederken geride, etnik kimliklere göre kurulan iki “devlet” bıraktı. Urumiye civarında “Mehabat Kürt Cumhuriyeti” ile Kuzey Batı İran’da kurulan “Güney Azerbaycan Cumhuriyeti.” Her iki siyasi oluşum da, İran merkezi yönetiminin güçlenmesinin ardından 1947’de ortadan kaldırıldılar.¹

¹ Detaylı bilgi için bakınız: Aegleton William, 1946 Mehabat Kürt Cumhuriyeti, çev. M.Emin Bozarıslan, İstanbul, 1990.

Sözü edilen siyasi gelişme bölge ülkeleri ve İran açısından iki bakımdan öğretici oldu. Birincisi; İran'da siyasi bütünlüğü tehdit eden en önemli fay hattının etnik yapı olduğu görüldü. Özellikle Azeriler ve Kürtler potansiyel ve müstakbel ayrılma yanlısı gruplardı. İkinci öğretici yön, İran merkezi yönetiminin güçlendiğinde ülke bütünlüğünü tehdit eden siyasi oluşumları ortadan kaldıracak yeteneğine sahip olduğuydu. Bu tecrübe daha sonraki yıllarda İran'a karşı uygulanacak politikalarda da göz önünde bulundurulacaktı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD- İran ilişkilerinde iki faktör belirleyici oldu. Birincisi; İran jeopolitiğinin Sovyetler Birliği ile yeni bir anlam kazanmasıydı. İran, SSCB'nin güneyden kuşatılmasında önemli bir konuma sahipti. ABD'nin İran'a olan ilgisinin ikinci nedeni; ülkenin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz yataklarıydı². Petrol, Batı ekonomisinin stratejik girdisiydi ve askeri gücün olmazsa olmazıydı. Bu nedenlerden dolayı İran savaş sonrası dönemde ABD'nin ilgi odağı olarak kaldı³.

İran Petrol ve Doğalgaz Yatakları

Nitekim bu yakın ilgi kendisini, İran'ın iç politikasına müdahalede gösterdi. 1952 de Başbakanlığa gelen Musaddık, İran petrollerini devletleştirme girişiminde bulundu. Fakat kısa süre sonra patlak veren ayaklanma ile iktidardan

² Haglund G. David, Oil as a Factor in U.S. Policy Toward the Middle East, Paul Marantz and Blema S. Steinberg, Superpower Involvement in The Middle East, Dynamics of Foreign Policy, London 1985, 175-197.

³ Chubin Sharam, "Iran" Yezid Sayigh and Avi Shlaim (edt), The Cold War and The Middle East, Clarendon pres-Oxford, 1997, s 216-249. Yapp Malcom, "Soviet Relations with Countries of the Northern Tier", Adeed .Dawisha and Karen Dawisha, The Soviet Union in The Middle East, Heinemann Boks Ltd, London, 1982, s 25-43.

uzaklaştırıldı ve sürgünde olan Şah Pehlevi ülkesine geri döndü. Yıllar sonra bu planın arkasında petrol şirketleri ve ABD istihbarat örgütlerinin olduğu açığa çıkacaktı⁴.

İran Şahı, İslam Devrimi'nin gerçekleştiği 1979'a kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak kaldı. Şah, ABD'nin Ortadoğu politikalarına tam destek verdiği gibi, 1973 Arap-İsrail savaşı sonrasında fiyatı yükselen petrol satışından elde ettiği büyük miktardaki dolarlarıyla da ilgi odağı olarak kalmaya devam etti⁵. Şah, ABD'nin SSCB'yi gözetlemesine ve Basra Körfezinde ABD çıkarlarının korunması için topraklarının kullanılmasına izin verdiği bu süreçte, gözde müttefik olarak kaldı. ABD yönetimleri, sadık müttefike nükleer silahlar hariç olmak üzere istediği tüm modern askeri teçhizat ve silahları sağladı. Yine ABD, İran'ın Basra Körfezinin girişindeki stratejik öneme sahip Ebu Musa ve Tomb adalarını işgal etmesine göz yumdu. Şah liderliğinde İran, ABD sayesinde bölgesel güç haline gelirken, iç dengelerinde öngörülemez hızlı ve ölümcül bir değişimle yüzleşmek zorunda kaldı.

İran'da hızla değişen politik, ekonomik ve sosyal yapı etkilerini 1970ler boyunca gösterdi. İran Şah'ının yönetiminden ve gelişmelerden memnun olmayan kitleler, Mollaların ve tüccarların önderliğinde ayaklanarak yönetimi ele geçirirken, Şah çareyi ülke dışına kaçmakta buldu⁶. Yeni dönemin dini ve siyasi lideri Humeyni, İslam devrimini takip eden günlerde ABD'yi devrimin düşmanı ilan ederken, İsrail'de bu düşmanlıktan nasibini alacaktı.

İran İslam Devriminin ardından ABD bölgedeki en yakın müttefikini kaybetti. Müttefikin kaybını daha da dramatik hale getiren gelişme SSCB'nin kısa süre önce Afganistan'ı işgal etmiş olmasıydı. İran İslam Devrimi, ABD'yi iki bakımdan güç durumda bırakmıştı. ABD, bir yandan Sovyetlere yönelik en önemli istihbarat alanlarını kaybederken, bir yandan da Basra Körfezi'ndeki petrol

---

⁴ Gasiorowski Mark, "U.S. Foreign Policy Toward Iran During the Mussadiq Era", David W. Lesch, The Middle East and The United States, Westview Pres, Oxford, 1996 s51,66.

⁵ Shwadran Benjamin, Middle East Oil Issues and Problems, Schenkman publishing co., Cambridge, 1977.

⁶ Hüseyin Asaf, İran'da Devrim ve Karşı Devrim, Çev. Taha Cevdet, Pınar yayınevi, İstanbul, 1989.

kaynakları risk altına girmişti. Öte yandan İran'ın "devrim ihracı" politikaları Basra Körfezinde istikrarsızlığı tetiklemişti. Böylesine olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir ortamda ABD'nin cesaretlendirmesi ve ortaya çıkan fırsatları kaçırmak istemeyen Irak, 1980 Eylül'ünde İran'a saldırdı. Irak'ın amacı 1974'te İran'a terk etmek zorunda kaldığı toprakları geri almaktı. Saldırı batılı ülkelerce devrimi dizginlemenin, silah satışının ve bölgesel dengelerin oluşumu için bir fırsat olarak görüldü.

İran-Irak Savaşı, sekiz yıl sürdü ve tarafları iyice hırpaladı⁷. Savaş, ABD'nin Basra Körfezindeki çıkarlarını korumak ve bölgedeki askeri gücünü arttırmak için Kuveyt gibi yeni müttefikler sağladı. Aynı zamanda İran'ı, Irak'la dengeledi. Bir yandan da savaşın getirdiği ekonomik, sosyal ve askeri yıkım zamanla devrimin heyecanını azalttı. Ayrıca ABD bu süreçte, Carter Doktrini çerçevesinde bölgede "Acil Müdahale Gücü" oluşturarak askeri anlamda daha kalıcı hale geldi⁸. Böylece enerji güvenliğini sağlamaya çalıştı.

İran-Irak Savaşının ardından bölge dengelerini temelden değiştirecek iki önemli gelişme yaşandı. Birincisi Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali ile başlayan ve bu güne Irak'ta süren gelişmelerdi. Diğeri ise uluslararası sistemi kökünden değiştiren ve Soğuk Savaş bitiren SSCB'nin dağılmasıydı. Kuveyt'in işgalinin ardından ABD öncülüğünde kurulan koalisyon gücü Saddam'ın ordularını zor kullanarak bu ülkeden çıkartmakla kalmadı, Irak'ın geleceği ile ilgili yeni bir süreçte başlattı⁹. Bu süreç İran açısından başlangıçta olumlu bir gelişme gibi görülse de ilerleyen yıllarda farklı sorunlar ve kaygılar yarattı. Nitekim Mart 2003'de Irak'ın ABD askerlerince işgalinin ardından Saddam Hüseyin iktidardan uzaklaştırılırken İran, ABD ile komşu oldu. İşgal ve rejim değişikliği İran'a yeni fırsatlar ve yeni riskler sundu.

---

⁷ Savaşın boyutları ve etkileri için bakınız: Shahram Chubin and Charles Tripp, *Iran And Iraq at War*, Westview Pres, Colorado, 1988.

⁸ Sigler H. John, "Evaluating Regan's Middle East Policy: A First Term Balance Sheet", Paul Marantz and Blema S. Steinberg, *Superpower Involvement in The Middle East, Dynamics of Foreign Policy*, London, s 249-261.

⁹ Körfez Savaşı sonrası İran'ın politik tutumu için bakınız. Daneshkhu Scheherazade, "Iran and the New World Order", Tarek İsmail and Jacqueline S. İsmail, (ed), *the Gulf war and the New World Order*, University Pres of Florida, 1994 s. 293 .

İran İslam Cumhuriyeti, SSCB'nin dağılmasının ardından sadece Ortadoğu'da değil, Orta-Asya ve Kafkaslar' da da yeni fırsatlar ve risklerle karşı karşıya kaldı. İran, fırsatları değerlendirmek, riskleri en aza indirmek için “din'i” işlevsel bir ideoloji olarak kullanarak yeni bölgelere nüfuz etmeye çalıştı¹⁰. Örneğin, Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanı İran'da ciddi endişelere yol açtı. Yükselen Azeri milliyetçiliği İran'ı korkutmaya başladı. Bu bağlamda İran, Türkiye ve onu destekleyen ABD ile Kafkaslar ve Orta-Asya'da rekabete girerirken, Rusya ve Ermenistan ile iyi ilişkiler geliştirdi¹¹.

Şii Nüfusunun Dağılımı

SSCB'nin dağılmasının ardından Hazar Havzasının zengin petrol ve doğal gaz yatakları, bölgeyi uluslararası rekabetin merkezine taşıdı¹². Ortaya çıkan yeni devletler, bu zenginliklerini İran'ı dışarıda bırakan güzergâhlarla Batı pazarlarına ulaştırmanın

yollarını aramaya başladılar. Bu arayışı destekleyen ve cesaretlendiren ABD yönetimleri oldu. İran'ın dışlandığı güzergâh seçimi, zaman zaman ABD ile karşı karşıya gelmesine neden oldu.

İran İslam Cumhuriyeti'nin radikal İslamcı grupları desteklemesi, Ortadoğu barış görüşmelerini sabote etmeye çalışması, 1980'den beri Suriye ile stratejik işbirliği yapması ve dini rejimin “öteki” olarak gündemleştirdiği “İsrail-Yahudi”

¹⁰ Akdevelelioğlu Atay, “İran'ın Orta-Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası”, Mustafa Aydın (der), Küreel Politikada Orta Asya, Nobel yayınlar, Ankara, 2005, s.149-186.

¹¹ Soğuk savaş sonrası İran için bakınız. Fuller E. Graham, “The “Center of the Universe” The Geopolitics of İran” westview Press, Oxford, 1991.

¹² Kemp Geoffrey and Harkavy E. Robert, “Strategic Geography and the Changing Middle East”, Brookings Institution Press, Washington.D.C. 1997, s. 109 .

düşmanlığı ABD ile zıtlaşmasının bir diğer nedeni oldu¹³. Bu bağlamda ABD, İran'ı Irak'la birlikte sınırlamayı amaçlayan bazı yaptırımları hayata geçirmeye başladı. "Çifte Çevreleme Politikası" bu çerçevede ABD Senatosunca 1996'da kabul edilen yasa ile yürürlüğe girdi.¹⁴ ABD-İran ilişkileri zaman zaman gergin ve düşmanca bir zeminde sürerken 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik terörist saldırılar gerçekleşti.

ABD yönetiminin 11 Eylül terörist saldırılarına cevap vermek üzere politikalarını yeniden oluşturmaya başlaması, İran yönetimini tedirgin etti. ABD'nin yeni dönemde güç kullanmayı birinci seçenek olarak görmesi tedirginliğin temel nedeniydi. Her ne kadar ABD'nin Afganistan'da Taliban rejimini yıkması İran'ı rahatlatsa da, uzun vadede yeni sorunlar çıkartacağı belli olmuştu. Bu süreçte ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya devletleri ile arka arkaya askeri anlaşmalar yapmaya başlaması, İran'ı kaygılandırmaya başladı. İran ABD tarafından doğu ve kuzeyden kuşatılıyordu.

Afganistan'ın işgalini takip eden dönemde ABD yönetimi Irak'ta rejim değişikliğini hedefleyen bir diğer askeri harekâtı gündeme getirmeye başladı. Bu projenin gerçekleşmesinin bir anlamı da İran'ın batıdan da kuşatılmasıydı. Öte yandan Irak'ın işgali İran için yeni fırsatlar anlamına gelebilirdi. ABD Mart 2003'de Irak'ı işgal etti ve İran rejiminin en büyük düşmanlarından Saddam Hüseyin'i iktidardan indirdi. Yeni durum İran bakımından düşmanın tasfiyesi anlamına gelse de, tıpkı Afganistan'da olduğu gibi yeni sorunları da beraberinde getirmekteydi. Nitekim ABD, Irak'ı işgal ederek Basra körfezindeki geleneksel İran-Irak dengesinide yok etmiş oluyordu. Yine işgalle birlikte Irak'ta güç kazanan Şiiler kendilerine iktidarın yolunu açan ABD'den çok İran'a yakın durmaktaydılar. Bu durum İran için olumlu gelişmeler anlamına gelse de, ABD tarafından dört bir yandan kuşatılmış olmak endişe verici bir durumdu.

---

¹³ Ehteshami Anoushiravan and Hinnebusch A. Raymond, "Syria and Iran", Routledge, London, 1997.

¹⁴ Quandt B. William, "America and the Middle East: A Fifty-Year Overview," Diplomacy in the Middle East, L. Carl Brown, London, 2001, s. 51-74

Detaylar için ayrıca bakınız: <http://www.usembassy.it/pdf/other/RS20871.pdf>.

Irak'ın işgali bölgedeki tüm dengeleri altüst ettiği gibi, savaş sonrası artan saldırılar ve iç istikrarsızlık işgalciler için ciddi sorunlar oluşturdu. Kısa süre sonra ABD yönetimi Irak'taki istikrarsızlık ve iç çatışmalarla ilgili olarak İran'ı suçlamaya başladı. Buna göre İran, Irak'ta Şii'ler aracılığı ile Irak'ın içişlerine karışıyordu. Suçlamalar, İran yönetiminin başlangıçta gizli yürüttüğü sonradan açığa çıkan nükleer silah çalışmaları ve füze projeleri ile birleştiğinde ise farklı bir nitelik kazandı. Savaş bölgede sorunları çözmek yerine yeni sorunlar doğurmuştu.

ABD'nin Bölgesel Çıkarları ve İran İslam Cumhuriyeti: Çatışan Çıkarlar

ABD ile İran arasındaki tartışmalar gündeme “İran'ın nükleer silah edinme çabalarına tepki” olarak yansısı da asıl sorun tarafların uzlaşmayan çıkarlarıdır. Bu durumda üzerinde odaklanması gereken konu tarafların çıkarlarıdır. “Nükleer güç” çıkarların gerçekleştirilmesinde stratejik bir araç konumundadır. Bu noktada önem kazanan ABD'nin ve İran'ın politik hedeflerinin açıkça ortaya konmasıdır.

ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarları şu şekilde tasnif edilebilir.

- I. Petrol ve doğal gaz yataklarının güvenliğinin sağlanması, dünya enerji arzının sürdürülebilir olması.
- II. İsrail'in güvenliğinin sağlanması.
- III. Terörizm tehdidinin ortadan kaldırılması.
- IV. Kitle İmha Silahlarının üretilmesi ve yayılmasının önlenmesi.

Yukarıda listelenen hedeflerin en önemli özelliği birbirleri ile etkileşim halinde bulunmalarıdır. Örneğin kitle imha silahları terörizm tehdidi ile birleştiğinde daha yıkıcı olabilmekte ve İsrail'in güvenliğini tehdit edebilmektedir. Yine terörizm, sürdürülebilir enerji arzına ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu nedenle çıkarların bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

Dünyada bilinen petrol ve doğal gaz kaynaklarının %65'inin Basra bölgesinde, %17'sinde Hazar Havzasında yer alması ABD açısından bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Enerji, sürdürülebilir bir ekonomik refahın, etkili ve sürekli askeri gücün ve devletlerarası karşılıklı bağımlılık ile iç politikanın en önemli girdilerindendir.¹⁵ Bu bağlamda Orta Doğu ve Hazar Havzası ABD'nin en önemli çıkar bölgesi olup, dış politika da birincil ilgi merkezi olmaya devam edecektir.

ABD ile İsrail arasındaki politika ilişkisi “nev'i şahsına münhasır”dır. İsrail kurulduğu günden beri ABD'nin destek ve himayesinde varlığını sürdürmektedir. ABD'ye ağır sorumluluk ve maliyet yükleyen bu ilişkinin en önemli nedeni ABD'de etkin konumda olan Yahudi lobisinin gücüdür. İsrail'in varlığına yönelik tehdit ve tehlikelerin algılanma biçimi ve bertaraf edilmesi ABD dış politikasının öncelikli hedeflerindendir.

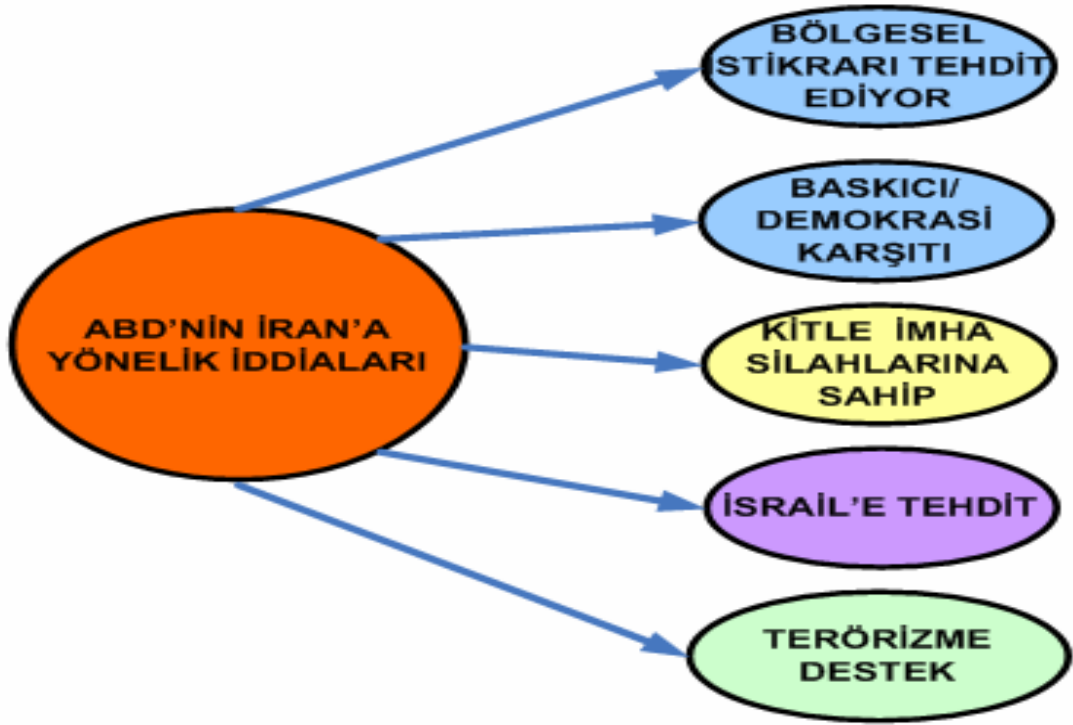

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin bir diğer nedeni ise “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi”dir. KİS'ler “düşman” eline geçtiğinde ölümcül hale gelmektedir. Bu noktada düşman, devletlerin yanı sıra terör örgütleri de olabilmektedir. Böylesi bir durumda ABD'nin çıkarlarını gerçekleştirmesi zorlaşacağı gibi İsrail'in varlığı da tehdit edilmektedir. Nitekim soğuk savaş sonrası dönemde KİS'lerin totaliter rejimlerin ve terör örgütlerinin eline geçebileceği ve kendisine karşı kullanılabilmesi ABD'nin en önemli güvenlik sorunu olarak görülmektedir¹⁶.

¹⁵ Amerika'nın artan enerji ihtiyacı ve dışa bağımlılığı için bakınız: http://www.csis.org/media/csis/congress/ts060307_verrastro.pdf ; Petrolün, güvenlik, refah ve dış politika üzerindeki etkileri için bakınız. Noreng Oystein, Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı, çev. Nurgül Durmuş, Elips, 2004.

¹⁶ Terörizm ve kitle imha silahları bileşimi ABD için dehşet verici bir tablo haline gelmiş bulunmaktadır. Bakınız. Stern Jessica, “Getting and Using the Weapons”, Chyba F. Cchistopher, “Toward Biological Security”, Michael L. Modie, “The Chemical Weapons Threat”, Russell D. Howard, Reid L. Sawyer, (ed) Terrorism and Counterterrorism, McGraw-Hill, 2002.

11 Eylül saldırısı terörizmi en önemli güvenlik sorunu haline getirmiş bulunmaktadır. ABD, “radikal İslami” hareketlerdeki artışı kendisinin ve müttefiki İsrail’in çıkarlarına yönelik en büyük tehdit olarak algılamaktadır. Teröristlerin az maliyetle saldırı düzenleyebilme yetenekleri, teknoloji ile birleştğinde artan hasar verme gücü ve Kitle İmha Silahları ile desteklendiğinde daha da ölümcül olabilmesi onu en önemli sorunlardan birisi haline getirmiştir. Terörizmin etkilerinden korunmak isteyen ABD, bu olguya kaynaklık ettiğini düşündüğü Orta Doğu bölgesinde önemli ekonomik ve politik değişimler gerçekleştirmek istemektedir. Şüphesiz ihtiyaç duyulan değişimler ancak uzun dönemde mümkün olabilecektir.

ABD'nin İran'a Yönelik İddiaları
Şekil 1

Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti ABD'nin bölgesel çıkarlarını tehdit eden birincil “otoriter rejim” konumundadır. ABD'ye göre İran nükleer kapasiteye sahip olmaya çalışan, baskıcı, terörizmi destekleyen ve İsrail'in varlığına tehdit oluşturan bir ülkedir. Bu sıfatlarla tanımlanan İran, ABD'nin uzun vadeli hedef listesinin başında gelmektedir. Öncelikli hedef İran'da rejim değişikliğidir. Bunun için ilk aşamada İran'ın nükleer kapasiteye sahip olması önlenmelidir.

Daha sonraki aşamalarda ABD'nin İran'da rejim değişikliğine odaklanacağını söyleyebiliriz. Tüm bu gerekçeler göz önüne alındığında İran'ın nükleer kapasiteye sahip olmasının önlenmesi ABD'nin politik hedefinin ilk ve en önemli stratejik aşamasıdır. ABD, son tahlilde nükleer silahlardan arınmış, göreceli demokrasiyi işler kılmış, liberal piyasa ekonomisi ile dünyaya eklemlenmiş ve bölgesinde tehdit oluşturmeyen bir İran hedeflemektedir.¹⁷

İran İslam Cumhuriyeti'nin Politik Hedefleri

İran İslam Cumhuriyetinin politik hedefinin “İslami/Şia” rejimini ve toprak bütünlüğünü koruyarak daha etkin bir bölgesel güç haline gelmek olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸ Rejimin “İslami/Şia” karakterini ABD tehdit olarak algılamak, İran bunu “dini” referanslı güç kaynağı olarak görmektedir¹⁹. Nitekim rejimin siyasal iskeletini dini kurumların oluşturması, İran yönetimine bir yandan uhrevi bir nitelik kazandırırken, bir yandan da “molla” sınıfına kolektif bir sorumluluk ve dini meşruiyet sağlamaktadır²⁰. Rejimin dini zümreye dayalı olması ona tahminlerin ötesinde direnç sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda İran'ın dini/siyasi nüfuzunu ülke sınırlarının ötesine taşıma fırsatı da vermektedir.²¹ Örneğin; Şia inancı Irak'tan Lübnan'a kadar uzanan bir eksenle ortak siyasi tutum geliştirilmesini sağlayabilmektedir. Sonuç olarak İran yönetimi, ABD'den kaynaklanan tehdidi caydırmak ve rejimi koruyarak bölgesel

---

¹⁷ İran sorununun Amerikan iç politikasında algılanışında büyük farklılıklar bulunmadığına dair ipuçları için Amerikan Kongre ve Senatosundaki önde gelen demokratların söylemleri için bakınız: New York Senatörü Hillary Rodham Clinton'ın açıklamaları için <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903220.html>. Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin önde gelen demokratlarından Joseph Biden'in açıklamaları ise politik amaçtan çok yöntem farklılığında yoğunlaşmaktadır. Bakınız: <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2002/020322-biden.htm>, <http://www.iranfocus.com/modules/news/print.php?storyid=1365>.

¹⁸ Detaylı bir değerlendirme için bakınız: *Iranian Nuclear Weapons? The Threat from Iran's WMD and Missile Programs*, s. 13-17, Şubat 2006, http://www.csis.org/media/isis/pubs/060221_iran_wmd.pdf.

¹⁹ Dini otoritenin temelleri için bakınız. Uyar Mazlum, Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri, Kaktüs, İstanbul, 2004.

²⁰ Rejim ile mezhep arasındaki ilişki için bakınız. Ayetullah el-Uzma Hüseyin Ali El-Muntazeri, Velayet-i Fakih, Endişe yayınları, Ankara, 1991.

²¹ Şia mezhebinin Ortadoğu'daki dağılımı için bakınız. Fuller E. Graham, Rend Rahım Francke, The Arab Shi's, the Forgotten Muslims, St. Martin's Press, New York, 1999.

güç olabilmek için nükleer silahlara sahip olmayı bekâ sorunu olarak görmektedir.²²

İran'ın bölgesel güç olarak kalma ve konumunu güçlendirme arzusunu destekleyen dört farklı özellikten söz edebiliriz. Bunlar; Ülkenin jeopolitik konumu, zengin doğal kaynakları, genç ve eğitimli nüfusu ile kültürel zenginliklerden beslenen köklü devlet geleneği. Daha yakından bakıldığında bu özelliklerin her biri İran'a büyük avantajlar sağlamaktadır.

Jeopolitik konum²³, İran'a küresel ve bölgesel politikalarda büyük avantajlar sağlar. İran kuzey-güney hattında petrol zengini Basra Körfezi ve Hazar Havzasına kolaylıkla nüfuz edebilir ve ekonomik avantajları kullanabilir. İran, örneğin, Hazar Havzasının petrol kaynakları ve ticari metallerinin dünya pazarlarına taşınmasında geçiş

yoludur ve benzer işlevi doğu-batı hattında da sağlayabilir. Bu nedenle Türkiye, Orta-Asya ve Avrupa ticareti için önem taşır. Doğu'da ise Pakistan ve Afganistan'la komşudur. Öte yandan İran, Hürmüz Boğazı sayesinde Basra Körfezindeki tüm ülkeleri sınırlandırabilmekte, onları işbirliğine zorlayabilmektedir. Aynı zamanda dünya enerji arzını da etkileyebilmektedir. Umman Körfezindeki kıyıları sayesinde dünyanın her tarafı ile doğrudan ilişki kurabilecek konumdadır. Büyük yüzölçümü İran'a askeri avantajlar sağlamakta, yabancı askeri güçlerin harekâtını zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak İran, jeopolitiği ve coğrafyası ile etkileyici ve önemli bir konuma sahiptir.

²² İran rejiminin Nükleer silahlara sahip olma isteği için bakınız. Arif Keskin, "İran ve Ahmedinecad Radikalizmi", Radikal, 3 Mayıs 2006.

²³ İran jeopolitiği hakkında detaylı değerlendirmeler için bakınız. Anderson Ewan W., The Middle East Geography & Geopolitics, Routledge, London, 2003, s.216. İzzetullah İzzeti, İran ve bölge jeopolitiği, Çev. Hakkı Uygur, Küre Yayınları, İstanbul, 2005

İran'ı güçlü yapan bir diğer husus sahip olduğu doğal kaynaklardır. Günümüzün en önemli stratejik ham maddesi olan petrol ve gittikçe önemi artan doğal gaz, İran ekonomisinin en önemli ihraç maddeleridir. İhracat gelirinin %80 ile 90'ını, kamu bütçesinin ise %40 ila % 50'sini petrolden elde etmektedir.²⁴ İran, dünya petrol rezervlerinin %11'ne, doğal gaz kaynaklarının %15.3'ne sahiptir.²⁵ Bu değerler ile dünyada ikinci sırada gelmektedir. Üretimi dünya üretiminin %5.2'si mertebesinde olmasına rağmen, dünya enerji piyasasını etkileyebilecek güçtedir. Ancak petrol endüstrisindeki teknolojik alt yapısının geri ve yetersiz olması ciddi sorun teşkil etmektedir. Sonuç olarak İran, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile avantajlı konumunu daha uzun süre kullanabilir.²⁶

Bölgesel güç olma çabasındaki İran'ın nüfusu bu noktada etkili faktörlerden birisidir. İran'ın nüfusu 72 milyona yakındır ve bu nüfusun 2/3'ü 30 yaşın altındadır. Genç nüfus eğitilmiş olmakla birlikte ülkede işsizlik ciddi boyuttadır. Nüfusun ülkeye dağılımı da orantısızdır ve yerleşim bölgeleri daha çok kuzey batıda yoğunlaşmıştır.²⁷ Nüfusun %90'ı Şii olup, rejim diğer inanç ve mezheplerin haklarını kısıtlamıştır. Öte yandan siyasi liderlik, politik güç ve dini meşruiyetle desteklenmiştir. Bu sayede İran, Afganistan'dan Pakistan'a, Körfez Bölgesinden Irak'a ve Lübnan'a kadar dini/politik nüfuzunu kullanma imkânına sahiptir. Öte yandan İran'ın çok sayıda etnik gruba bölünmüş olması onun en önemli zayıflığı olarak görülebilir²⁸.

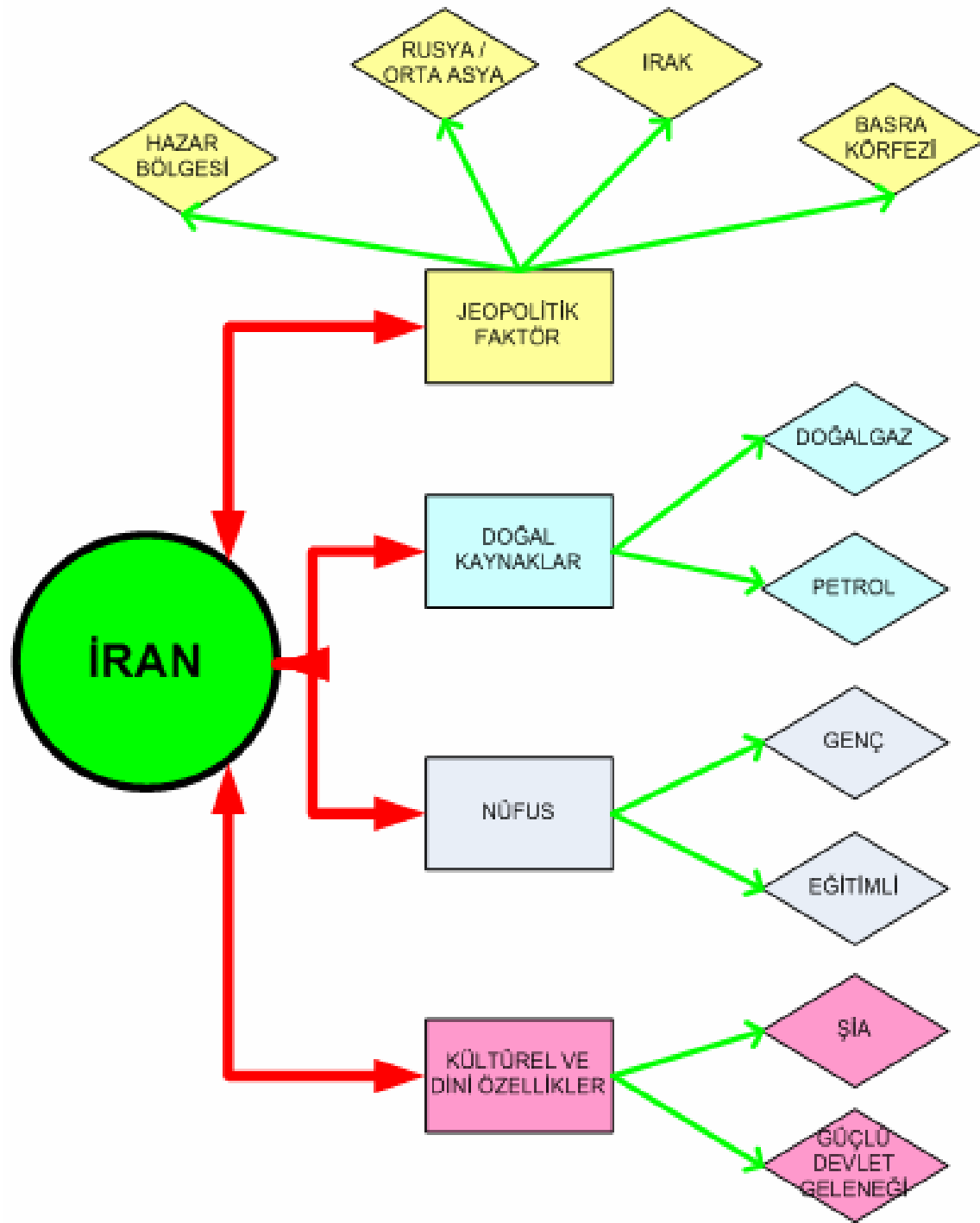
²⁴ Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/Background.html>

²⁵ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/NaturalGas.html>

²⁶ <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/Oil.html>

²⁷ İran'a ilişkin Dünya Bankası'nın ekonomik ve sosyal verileri için bakınız: <http://devdata.worldbank.org/external/CPPProfile.asp?CCODE=IRN&PTYPE=CP>

²⁸ Keskin Arif, İran-ABD gerginliği çerçevesinde İran'da etnik milliyetçilik, Stratejik Analiz, Sayı 72, Nisan 2006, s. 67-74

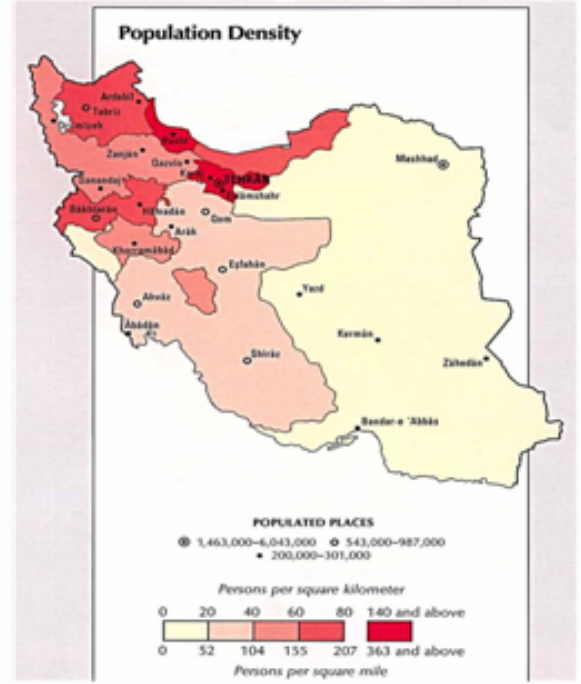
İran'ın Nitelikleri
Şekil 2

İran, köklü tarihsel geçmişe ve güçlü devlet geleneğine sahiptir. Bu niteliklerini kolaylıkla siyasi güç haline dönüştürebilmektedir. Rejim faydacı ve esnek davranabilmekte, kendi yapısal zayıflıklarını dikkate alacak biçimde politikalar üretebilmektedir. Ancak Şia'nın politik sorumluluk üstlenmiş olması, siyasi başarısızlıkların sorumluluğunu üstlenmesini de gerektirmektedir. Bu nedenle siyasi başarısızlık toplumun ortak paydasını oluşturan ve onu birbirine bağlayan Şia

inancının amalgam olma özelliğini zayıflatmaktadır. Bu zayıflığın en önemli nedenlerinden birisinin rejimin ekonomik alandaki başarısızlığıdır²⁹. Tüm bu olumsuzluklara rağmen İran'da devlet geleneği güçlü ve bürokrasi etkindir.

Sonuç olarak İran, mevcut rejimini ve toprak bütünlüğünü korumak, aynı zamanda bölgesel güç olmak için bazı avantajlı özelliklere sahiptir. Ancak kendi etrafında meydana gelen gelişmelerden de tedirgindir. Özellikle Basra Körfezinde Irak'ın işgali ile bozulan dengeleri yeniden kurma arayışındaki ABD'nin yaklaşımından kuşku duymaktadır. İran bütün bu gelişmeleri “beka” sorunu olarak algılamakta ve rejim değişikliği sırasının kendisine geldiğini düşünmektedir.

İran'da Nüfus Yoğunluğu

²⁹ Devrimin heyecanının tükenişine dair bakınız. Khosrokhavar Farhad Olivier Roy, İran: Bir Devrimin Tükenişi, çev. İsmail Yerguz, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

ABD ile İran İslam Cumhuriyeti'nin Politik Hedeflerinin Uzlaşmazlığı

ABD yönetimi, İran İslam Cumhuriyeti'ni bölgesel çıkarları bakımından en büyük tehdit olarak gördüğünü açıkça ilan etmiştir³⁰. ABD'nin açıklamalarına göre İran; terörizme destek vermekte, otoriter yönetimiyle halkına baskı yapmakta, Kitle İmha Silahlarına sahip olmaya çalışmakta ve bölgesel istikrarı bozarak İsrail'e tehdit oluşturmaktadır.³¹ O halde İran'ın tehdit olmaktan çıkartılmasının yolu; "otoriter rejiminin değiştirilerek", "dünya düzeni ile uyumlu", siyasi ve ekonomik bir yapıya kavuşturulmasından geçmektedir. İran, dini rejimden kurtarılmalı, liberal ekonomik düzene geçerek küresel ekonomi ile bütünleşmeli, göreceli bir demokrasi kurulmalı ve nükleer silah edinme çabalarına son vermelidir. İran, uluslararası sistem için tehdit olmaktan ancak bu şekilde çıkabilir.

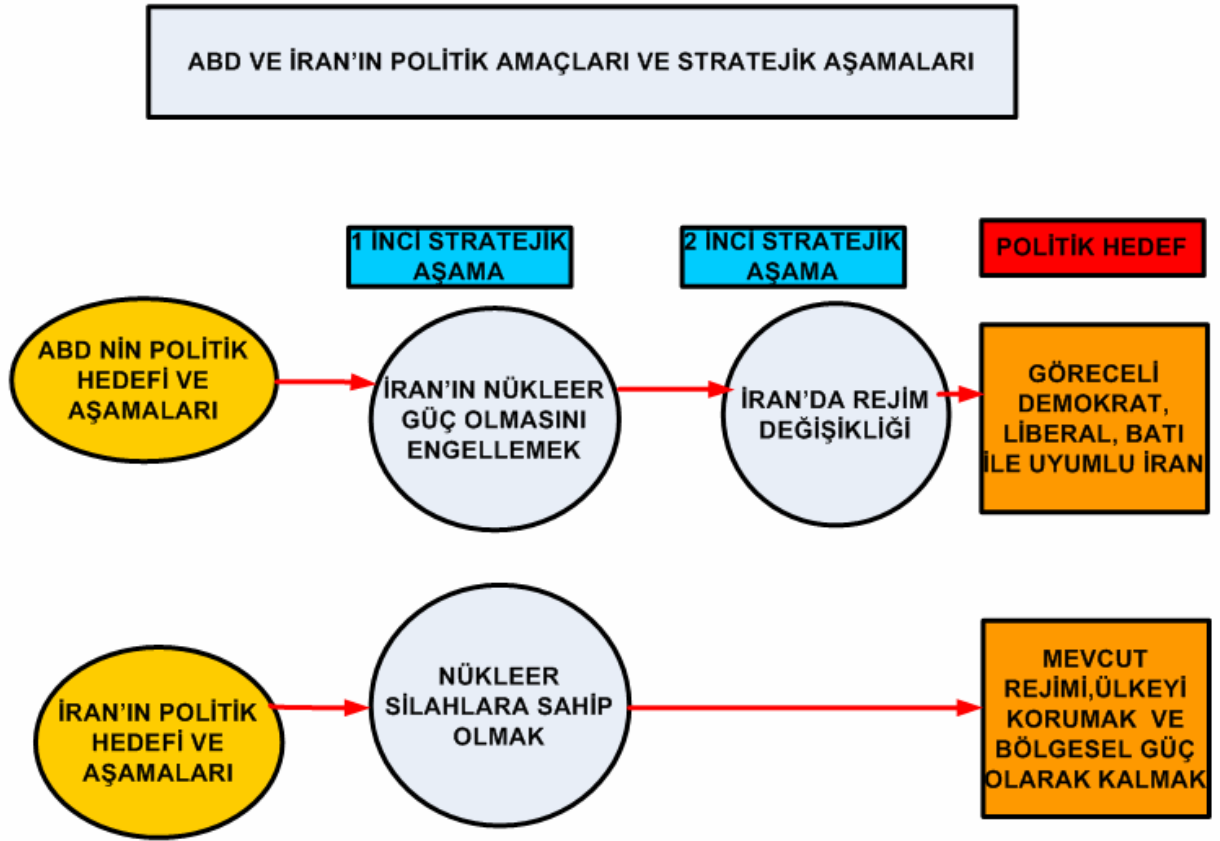
Düşünülen İran modeli ancak iki stratejik aşamadan sonra gerçekleştirilebilir. Birinci aşamayı İran'ın nükleer silahlara sahip olmasının engellenmesi oluşturmaktadır. İkinci aşamada nükleer silahtan arındırılmış rejimin değiştirilmesi gerekmektedir. Birinci aşama gerçekleştirilmeden, doğrudan ikinci aşamaya geçmenin maliyeti çok yüksek olacaktır. Çünkü İran nükleer silaha sahip olduğunda bir yandan rejim pekişip, kalıcı hale gelirken askeri anlamda da cevap verme kapasitesi artacaktır. Öte yandan nükleer silaha sahip İran, bölgesel dengeleri altüst edebilecek bir yetenek kazanacaktır. ABD'ye göre İran'ın, önce nükleer kapasiteye sahip olması engellenmeli, ardından da rejim değişikliği gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde nükleer silaha sahip İran'la birlikte yaşamının maliyetine katlanılacaktır.

---

³⁰ *The National Security Strategy of the United States of America*, s. 3,9,12,20 , Mart 2006, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>

³¹ Benzer açıklamalar için bakınız: Quadrennial Defense Review Report, s. 21, 28, 32, Şubat 2006, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>

ABD'nin politik niyetlerini analiz eden İran, onun girişimlerini boşa çıkartmak için hızlanan bir tempoda nükleer silaha ve atma vasıtalarına sahip olmaya çalışmaktadır. İran, nükleer silahlara sahip olduğu takdirde ABD'nin kendisini kolay hedef haline getiremeyeceğini düşünmektedir. Nitekim bu bağlamda İran'ın önünde iki farklı örnek de bulunmaktadır. Nükleer silahlara sahip Kuzey Kore ile ABD arasındaki ilişkiler öğreticidir. İran, nükleer silahlara sahip olmayan Irak'ta yaşananlardan da ders almış görünmektedir. Eğer İran, nükleer silahlara sahip olabilirse ABD karşısında eli güçlenecektir. Bu çerçevede İran, rejiminin geleceğini bir anlamda nükleer silahlara sahip olmaya bağlamış görünmektedir.

Şekil 3

Görüleceği üzere sorunun en kritik noktasını İran'ın nükleer silahlara sahip olma girişimleri oluşturmaktadır. Her iki ülkenin politik hedefini gerçekleştirme isteği “nükleer silah” konusuna kilitlenmiş durumdadır. ABD, İran'ın bu çabalarını engellemeye çalışırken, İran da bir an önce nükleer silaha sahip olmaya çalışmaktadır. ABD bakımından bu aşamada İran'da rejim değiştirmenin maliyetinin, nükleer güce sahip İran'la birlikte yaşamaktan veya nükleer güce

sahip İran'da rejim değiştirmekten daha az olduğu söylenebilir. Sonuç olarak nkler silah sorunu, ABD bakımından İran'a müdahale için uygun bir gerekçe oluştururken, İran açısından da rejimi ayakta tutmanın en önemli aracı konumundadır. Bu durumda, temel soruyu şu şekilde sorabiliriz: ABD ve İran'ın politik çıkarlarını gerçekleştirmelerinin ilk stratejik aşamasını oluşturan nükleer silah sorunu önümüzdeki dönemde nasıl bir seyir izleyebilir?

ABD-İRAN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİNE YÖNELİK SENARYOLAR

Yukarıda sorulan soruya çok sayıda senaryo çerçevesinde cevap verilebilir. Bu çalışmada senaryolar, tarafların politik hedeflerini gerçekleştirme çabaları dikkate alınarak dört farklı şekilde tanımlanmıştır: Rejim Garantisi Senaryosu, Nükleer Güce Sahip İran Senaryosu, Beklenmedik Rejim Değişikliği Senaryosu ve Askeri Müdahale Senaryosu. Öngörülen senaryoların başlangıçları aynı olmakla birlikte, gelişmeler süreci etkileyerek senaryoları değişime uğratabilir ve farklı sonuçlar doğurabilir.

Senaryoların Ortak Yönleri

Geleceğe yönelik tahmin ve gelişmelere dikkat çekmek isteyen bu analizin işaret ettiği senaryoların kesinlik içermediği unutulmamalıdır. Çünkü tarafımızdan öngörülmeleyen veya yeterince önemsenmeyen girdiler, senaryoların beklenmedik yönde evrilmesine neden olabilir. Bu bağlamda tarafların süreci hızlandırma, sürpriz yapma ve doğrudan yeni bir aşamaya geçme inisiyatifine sahip olduğu, her aşamada/senaryoda ihtimal dâhilinde bulunmaktadır.

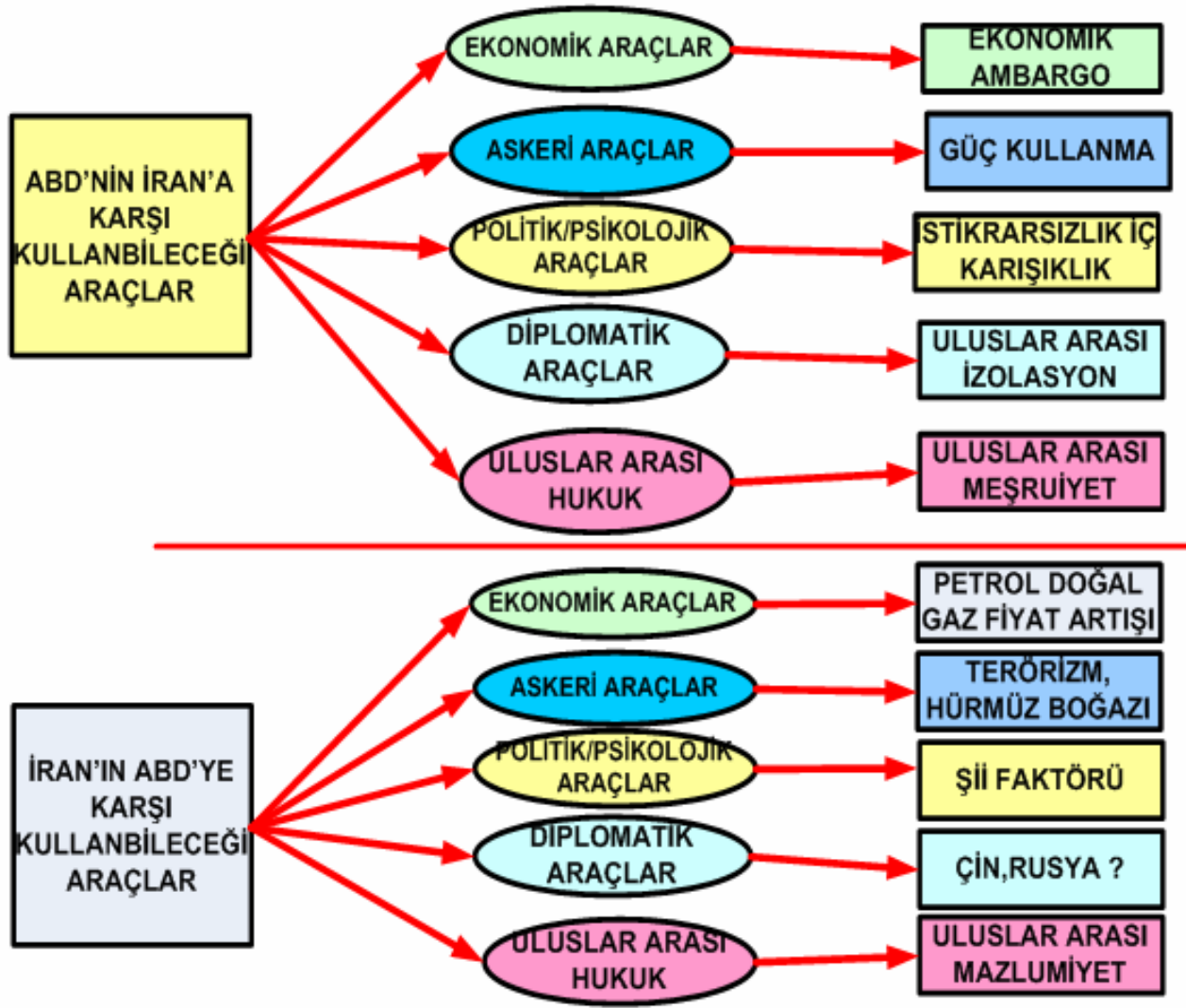
Geleceğe yönelik tüm modellerin farklı aşamalardan geçerek sonuçlanması kaçınılmazdır. Bununla birlikte tüm modellerin ortak yanları da bulunmaktadır. En dikkat çekici olan husus, ilişkilerin kritik eşiği olarak tanımladığımız “**İran’ın nükleer kapasiteye sahip olma**” anıdır. Sözü edilen kritik eşik öncesinde, ABD’nin kullanabileceği araçların yoğunluğu ve çeşitliliğinin artması muhtemeldir. Senaryoların tamamında ihtimal dâhilinde görülen “**askeri müdahale**”nin zamanı veya olup olmayacağı da diğer değişkenler gibi “**nükleer eşiği**” bağlıdır. Görüleceği üzere senaryoların gerçekleşmesinde kritik karar bu eşikten önce verilmelidir. Tarafların politik hedefleri ancak belirli bir süreç sonunda gerçekleşebileceğinden zamanla farklı gelişmeler yaşanabilir. Sorunun

daha kolay anlaşılabilmesi için grafiklerle gösterilen tüm senaryolarda yatay çizgi zamanı, dikey çizgi politik gerginlik düzeyini göstermektedir.

Senaryoların başlangıcında, politik gerginlik düzeyinin seviyesini ve kullanılacak araçların çeşitliliğini belirleme tekelinin ABD’de olacağı düşünülmektedir. ABD, İran’a karşı çeşitli araçlar kullanabilecektir. Listedeki güç unsurları birbirleri ile uyumlu ve birbirini destekler mahiyette olacaktır. Buna karşılık İran, her bir araca kendi yeteneklerine göre cevap verebilecek veya kendine uygulanan yaptırımların etkisini kırmak için önleyici girişimlerde bulunabilecektir. Tüm senaryolarda zaman aralıkları belirsizliğini korumakta olup İran’ın verebileceği muhtemel cevapların asimetrik karakterde olabileceği unutulmamalıdır.

Tarafların Kullanabilecekleri Araçlar

Senaryolarda tarafların kullanabilecekleri araçları beş başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; **Diplomatik, Hukuki, Ekonomik, Politik-psikolojik** ve son aşamada da **Askeri araçlar** olarak sınıflandırılabilir. Araçların karşılıklı bağımlılığı ve birbirini etkileme özelliği dikkat çekicidir. Tarafların kullanabileceği araçlar aynı isimle sınıflandırılmış olsa da, içerik ve etkilerinin birbirinden farklı olacağı açıktır. Örneğin, coğrafi olarak potansiyel çatışma alanından uzak ve teknolojik üstünlüğe sahip ABD’nin askeri güç kullanması halinde İran’ın buna benzer şekilde askeri araçlarla cevap vermesi beklenebilir. Ancak verilecek cevabın niteliği ve etkisi ABD’ninki ile aynı özellikte olmayacaktır. İran’ın vereceği cevabın asimetrik karakterde olacağı ve daha çok ABD’nin bölgesel çıkarlarını hedef alacağı düşünülebilir. Bu bağlamda İran ve ABD bakımından kullanılacak araçların detayları önem kazanmaktadır.

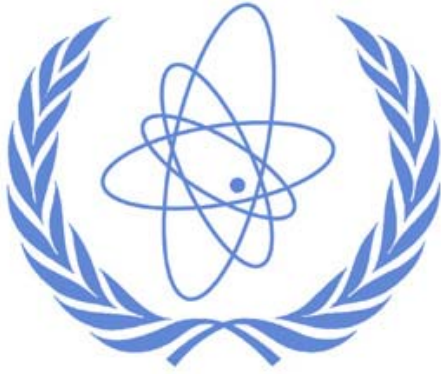

Taraflar ve Kullanabilecekleri Araçlar
Şekil 4

Diplomatik Araçlar

ABD, İran üzerinde baskı kurarak politik hedeflerini gerçekleştirmek veya eş zamanlı olarak çeşitli araçları kullanabilmek güç ve yeteneğe sahiptir. Bu araçlardan ilki diplomatik araçlardır. İran'ı uluslararası alanda yalnız bırakmak, psikolojik baskı altına almak, yıldırmak ve diğer baskı araçlarının kullanımına zemin hazırlamak isteyen ABD, önümüzdeki süreçte çeşitli platformlarda

diplomatik çabalarını yoğunlaştıracaktır. Çabalar özellikle BM, NATO, UAEK ve AB gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra, Çin ve Rusya gibi ülkeler nezdinde sürecektir. Bu noktada, Irak tecrübelerini de dikkate alan ABD'nin, uluslararası desteğe ve mutabakata daha fazla önem vermesi beklenmelidir. Diplomatik desteğin sağlanması zaman alacağından İran krizinin uzun sürmesi de kaçınılmazdır. ABD'nin İran'a yönelik diplomatik baskıları arttırarak sürdürmesi tüm senaryolarda ve çeşitli aşamalarda öncelikli gündem maddesi olmaya devam edecektir. Bütün bu girişimlere rağmen diplomatik araçlarla sonuç alınması mümkün görünmemektedir.

Diplomatik araçların kullanımı hususunda İran'ın, ABD karşısında göreceli bir zayıflığından söz etmek mümkündür. İran'ın temel stratejisi, uluslararası mutabakatın oluşumunu mümkün olduğunca engellemek, eğer bu olmuyorsa nükleer silah elde edinceye kadar ertelemektir. Bu noktada üzerinde yoğunlaşacağı ülkelerin BM daimi üyesi olan Rusya ve Çin olması beklenebilir. Rusya, İran-ABD krizinin uzamasında en fazla çıkarı olan ülkedir. Kriz uzadıkça bir yandan İran'a silah satarken, bir yandan da artan petrol fiyatlarından büyük gelirler elde edebilecektir. Öte yandan İran krizi Rusya'ya ABD ile ilişkilerinde yeni bir boyut da kazandırmaktadır. Önümüzdeki süreçte ABD, Rusya'nın Doğu Avrupa'daki bazı politik hamlelerini görmemezlikten gelebileceğinin sinyallerini vermektedir. Çin başlangıçta tarafsız bir tutum takınsa da krizin ilerleyen aşamalarında ABD'nin yanında yer alabilir. Çünkü uzun vadede Çin, ekonomik olarak ABD'ye bağımlı ve enerji güvenliği açısından İran sorununun bir an önce bitmesini ve petrol fiyatlarının makul bir seviyede kalmasını isteyecektir. Öte yandan İran, Çin'i ikna etmek için ayrıcalıklı bazı yatırımlar ile petrol ve doğal gaz tedariki teklifinde de bulunabilir. Kriz boyunca İran, İslam Dünyasının sempatisini kazanmak için sık sık Siyonizm düşmanlığı kartını da kullanabilir. Sonuç olarak İran, kısa ve orta vadede Rusya - Çin kartlarını oynamayı başarsa da, İsrail üzerinden İslam Dünyasına çeşitli

mesajlar gönderse de, orta ve uzun vadede eğer ABD kararlı davranacak olursa kendisini diplomatik yalnızlık içinde bulabilir.

Hukuki Araçlar

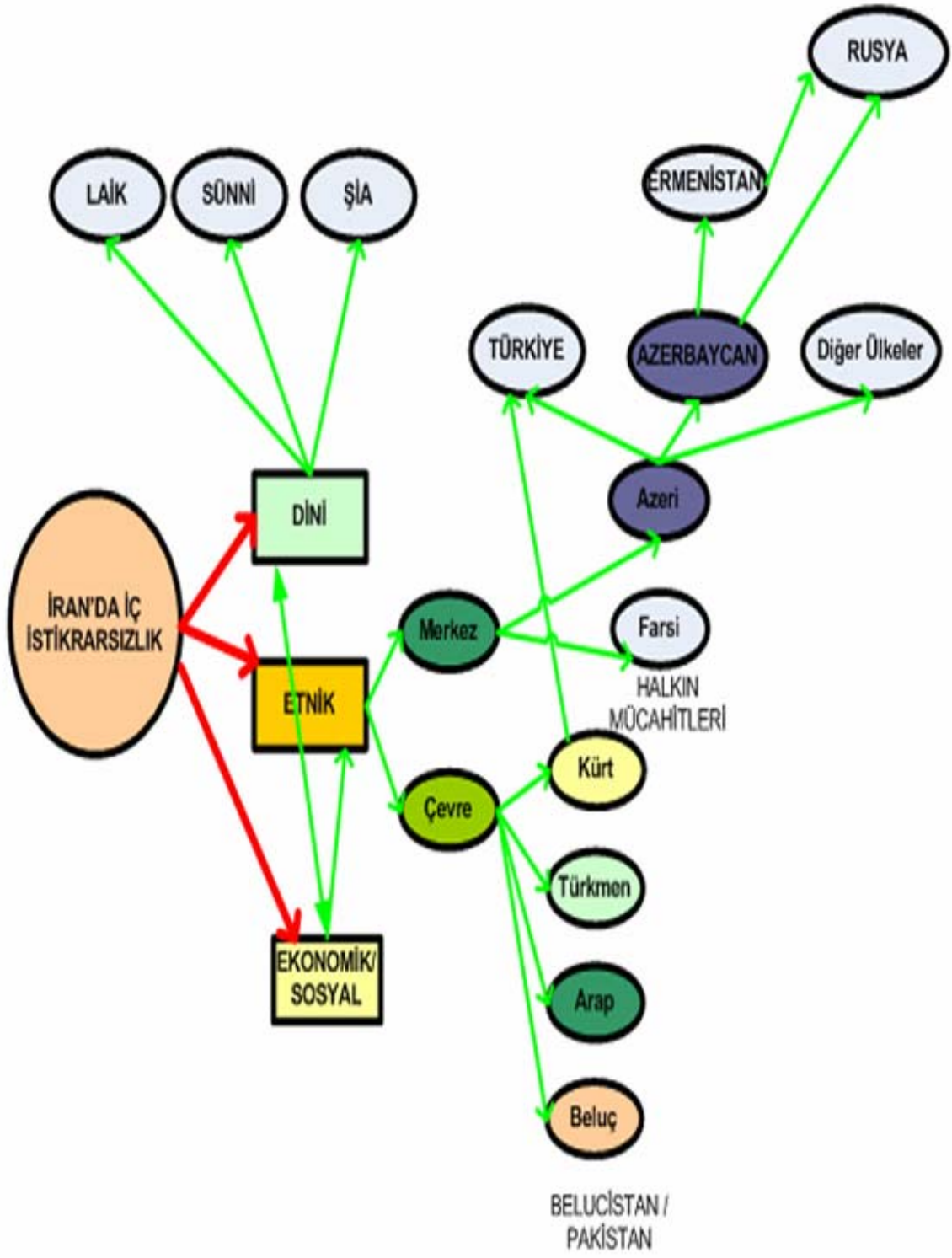
Uluslararası Hukuk düzeni ve BM'nin işlevleri 11 Eylül saldırıları ile başlayan süreçte ABD tarafından çokça eleştirildi ve ardından gerçekleşen Irak'ın işgalinde de tamamen göz ardı edildi. Bu durum işgalin meşruiyetine gölge düşürdüğü gibi, ABD yönetiminin her platformda eleştirilmesine de neden oldu. Önümüzdeki süreçte uluslararası hukuk, tarafların ihtiyaç duyacakları en önemli meşruiyet aracı olarak önemini korumaya devam edecektir. Gerek ABD, gerekse İran'ın atacakları her adımın meşruiyetini uluslararası hukukta aramaları muhtemeldir. ABD, nükleer silah edinme konusunda İran'ın uluslararası sözleşmelere aykırı davrandığı tezini işlerken, İran da kendi tezlerini uluslararası hukukla desteklemeye çalışacaktır. Şüphesiz ki hukuk zemininde yapılan bu tartışmalar, tarafların yaklaşımına ve uluslararası destek bulmalarına da yardım edecektir. Bu nedenle her iki taraf da sorunun her aşamasında hukuksal araçları kullanmaya çalışacaktır.

Ekonomik ve Finansal Araçlar

ABD, tüm senaryoların hemen her aşamasında İran'a karşı ekonomik ve finansal yaptırımlar uygulanmasını önemli bir araç olarak görecektir. ABD'nin ekonomik ve finansal ambargodan amacı sadece uluslararası alanda değil, içeride de rejimi baskı altına almaktır. Nitekim İran'a uygulanacak uzun süreli ekonomik ve finansal ambargonun ülkede ciddi sosyal patlamalar ve huzursuzluklara yol açacağı tahmin edilmektedir. Sosyal patlamaların, siyasal talepleri tetiklemesi, ardından da kamuoyu nezdinde rejimin meşruiyetinin tartışmalı hale gelmesi büyük ihtimaldir. Yaptırımlarla birlikte toplumsal refahın azalması, gündelik geçim kaygılarının artması ve bunun toplumsal tepkilere yol açması

kaçınılmazdır. Öte yandan siyasal kriz ve güvensizlik ortamı İran'dan büyük ölçekte döviz çıkışına da neden olabilecektir. Böylesi bir ortamda gelişen sosyal tepkilere rejimin sert karşılık vermesinin iç huzursuzlukları arttıran bir sarmala yol açması beklenebilir. Başka bir ifade ile ekonomik ve finansal ambargo diğer politik ve psikolojik araçlarla desteklendiğinde arzu edilen kargaşa ortamının oluşması sadece zamana bağlı olacaktır. Nitekim ABD yönetimi, bir yandan da örtülü ve açık operasyonlarla ekonomik ambargonun yol açtığı krizleri derinleştirerek rejimi zorlayacak bir süreci başlatmak isteyebilecektir. Sonuçta, ekonomik ve finansal ambargonun yaygın toplumsal kalkışma ortamına yol açarak rejimi zorlaması ve meşruiyetini sarsması beklenmektedir. Bu durum rejim değişikliğine giden yolda önemli mesafe alınması anlamına da gelecektir.

ABD'nin ekonomik ambargo girişimine karşı İran'ın muhtemel cevapları "petrol" ve finans piyasalarında şekillenecektir. Bu çerçevede İran, dünya piyasalarına petrol ihraç eden önemli bir oyuncu olma avantajından faydalanmak isteyecektir. Nitekim böylesi bir girişimin petrol fiyatlarını yüz dolara kadar çıkarabileceği ve bunun başta ABD ekonomisi olmak üzere küresel pazarları olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Yine İran, bir yandan ucuz petrol vaadi ile bazı ülkeleri işbirliğine ikna etmenin yollarını ararken, bir yandan da petrol ve diğer ticari malların kaçakçılığını özendirilebilecektir. İran ile komşuları arasında önemli bir karaborsa ve kaçakçılık ağı oluşmaya başlayacaktır. Bu durum ABD ile İran'a komşu devletler arasında gerginlik nedeni olabilecektir. Finans piyasalarında ise İran, elindeki Dolar rezervini Euro'ya çevirerek mali alanda ABD'ye cevap vermeye çalışacaktır. Sonuç olarak her iki taraf da ekonomi ve finans alanlarında mümkün olduğunca diğerine zarar vermeye, olumsuz etkilemeye çalışacaktır.

Şekil 5

Politik ve Psikolojik Araçlar

Politik-psikolojik araçların kullanılmasının amacı, hedef ülkede minimum güç kullanarak politik hedefleri gerçekleştirmeye imkân verecek iç kamuoyunun hazırlanmasıdır. ABD yönetimi İran'da rejim değişikliğine uygun bir ortam hazırlamak amacıyla politik-psikolojik araçları belirli bir plan dâhilinde seferber edebilir. Bu planını iki şekilde hayata geçirilebilir.

Öncelikle, ABD açıktan açığa İran rejiminin meşruiyetinin sorgulandığı tartışmalı ortamlar yaratabilir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu konuda ABD'ye uygun fırsatlar sunmaktadır. Örneğin, muhalif TV, radyo yayınları yapılabilir/yapılmakta³², internet üzerinden rejim muhalifi görüşlerin yayılması sağlanabilir, muhalif sivil toplum örgütleri desteklenebilir.³³ İkinci olarak, ABD doğrudan ya da dolaylı olarak İran'a yönelik örtülü operasyonlar düzenleyebilir.³⁴ Örneğin, etnik/ideolojik nitelikli muhalif silahlı direniş grupları teşkilatlandırılabilir, olanları destekleyebilir/destekliyor. Sabotaj, saldırı, suikast gibi ekonomik sosyal ve siyasal düzeni altüst edecek eylemleri yapabilir/yaptırabilir. Benzer şekilde, ABD Özel Kuvvetleri ve benzeri birimler aracılığı ile İran'ın stratejik öneme sahip ekonomik, askeri, siyasal alt yapılarına saldırılar düzenleyebilir. Görüleceğe üzere ABD, İran rejiminin inanırlılığı ve meşruiyetini sarsacak her türlü eylem ve girişimi destekleyebilir, özendirir ve yönlendirebilir.

---

³² Amerika'nın desteklediği muhalif radyo yayınları için bakınız: Radio Farda, <http://www.rferl.org/reports/iran-report/default.asp>.

³³ Amerikan Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, 15 Şubat 2006 tarihinde Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nin açılış konuşmasında Amerikan Kongresi'ne geçen sene İran'da özgürlük ve insan haklarını desteklemek için verdiği 10 milyon dolar için teşekkürlerini bildirdi ve 2006 yılı için 75 milyon dolar ek kaynak istedi. Bu parayı demokrasiyi desteklemek için radyo yayınlarını ve uydudan televizyon yayınlarını geliştirmek, kamu diplomasisi için İranlı öğrencilere burs vermek amacıyla kullanılacağını ifade etti. Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61262.htm> Paranın nasıl kullanılacağına dair detaylı bilgi için bakınız: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/61268.htm>

³⁴ Özel kuvvetlerin yeteneklerinin artırılması ile ilgili bakınız: Quadrennial Defense Review Report, s. 45, Şubat 2006, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>.

Politik-psikolojik araçların etkin olarak kullanılması İran'ın potansiyel zafiyetlerinin doğru ve etkin tanımlanmasına bağlıdır. Bu alanlar, dini, etnik ve ekonomik-sosyal fay hatlarından oluşmaktadır³⁵. Söz konusu fay hatlarının birbirini tetikleme gücü dikkate alındığında sorun, İran açısından daha da karmaşık hale gelmektedir. İran'ın yapısal zayıflıkları, rejime yönelik tehdit ve tehlikelerin dışarıdan çok içeriden gelebileceğini göstermektedir.³⁶ Böylesi bir ortamda İran, dışarıdan çok içeriye odaklanmak zorunda kalacaktır. İçeriye odaklanan İran kendi vatandaşlarına karşı güvensiz, baskıcı ve otoriter tutumlar takınabilir. Sonuç olarak politik-psikolojik araçların kullanımında sıklet merkezinin dini, etnik ve ekonomik-sosyal alanlara inşa edileceğini ifade edebiliriz.

Tebrik Mayıs 2006
Türkleri hamamböceği olarak gösteren
karikatürün yayınlanmasından sonra
yapılan gösteriler.

İran'a karşı kullanılacak politik-psikolojik araçların uygulama alanlarından birincisini din/mezhep sorunları oluşturmaktadır. İlk bakışta “din” konusunda İran rejiminin herhangi bir sorununun olamayacağı düşünülse de, Şia'nın devrim sonrası politik başarısızlıkları ve %10'a varan Sünni nüfusun memnuniyetsizliklerinin rejimi endişelendirdiği de bir gerçektir. Tarihsel olarak İran toplumunun en önemli birleştirici unsuru Şia inancı olmuştur. Şia ilk defa

³⁵ İran'ın etnik yapısı için bakınız. Blaga Rafael, İran Halkları El Kitabı, Baskı yeri yok, 1997.

³⁶ 7 Mart 2006 tarihinde Amerikan Başkan Yardımcısı Dick Cheney, ünlü İsrail lobi kuruluşlarından olan “American Israel Public Affairs Committee”nin 2006 Konferansı'nda yaptığı konuşmada Amerika'nın demokratik emelleri olan İran halkını desteklediğinin altını çizdi. İran halkının bu fanatik rejim altında nesillerdir süren baskı ile karşılaştığını belirtti ve bu rejimin terörün baş destekçilerinden biri olduğunu söyledi. Şu andaki İran Cumhurbaşkanı'nın İsrail'i haritadan silmek konusundaki ve aynı zamanda Amerikan karşıtı söylemlerini bir kere daha hatırlattı ve bu rejimin nükleer aktiviteleri ile de dünyaya meydan okuduğunu söyledi. Cheney, İran'daki rejimi uyardı ve eğer bu şekilde yollarına devam ederlerse, uluslararası toplumun anlamlı yaptırımlar uygulayacağını söyledi. Amerika'nın İran'ın bu sorumsuz tutumuna karşılık vermek için tüm olasılıkları dikkate almaya hazır olduğunu vurguladı. İran halkının kendi ülkelerinde baskı ve zulümden uzak yaşamayı hakettiğini söyleyen Cheney, biz de Amerikan halkı olarak bağımsız ve demokratik bir İranda yaşayan İran halkı ile yakın arkadaş olacağımız günü dört gözle bekliyoruz dedi. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/07/AR2006030700739.html>.

doğrudan politik sorumluluğu 1979 İran İslam Devrimi ile üstlenmiştir³⁷. Ancak devrim sonrası uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalarda başarılı olamamış, küresel ve bölgesel gelişmeler karşısında toplumsal amalgam olma özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir³⁸. Dolayısıyla ortaya çıkan siyasal tepkiler rejime ve bir anlamda rejimle aynılaştıran Şii din adamlarına yönelmiştir. Bu gelişmenin en önemli göstergesi seçimlere gittikçe azalan katılım oranlarıdır. Öte yandan İran Anayasa'sının açıkça devleti mezhepsel temele oturtmuş olması ülke nüfusunun %10'unu oluşturan Sünni kesimin dışlanmasına neden olmaktadır. Sünnilerin çoğunun Türkmen ve Kürt olması konuya etnik bir boyut da kazandırmaktadır. Tüm iktidarlar gibi Şii din adamlarının iktidarı da zaman içinde erozyona uğramış, ülkede memnuniyetsiz grupların doğmasına neden olmuştur. ABD önümüzdeki süreçte çeşitli baskı araçlarını devreye soktukça, rejime ve onun sahibi olan Şii din adamlarına yönelik tepkilerde artış görülmesi kaçınılmazdır.

Politik-psikolojik araçları işlevsel kılan bir diğer alan da ekonomik ve sosyal fay hatlarıdır. Önümüzdeki dönemde ABD ile İran arasında gerginliğin artması ve baskı araçlarının yoğun olarak kullanılması halinde ülkede zaten var olan gelir dağılımındaki uçurumun daha da derinleşmesi kaçınılmazdır³⁹. Adaletsiz gelir dağılımının yanı sıra ülkenin sürekli politik gerilim altında bulunması, kronik işsizlik ve genel geçim şartlarının zorlaşması rejime olan tepkileri arttıracaktır. Bu süreçte ekonomik ve siyasi bakımdan rejimin en önemli mevkilerinde konumlanmış ve onunla bütünleşmiş olan Molla sınıfına yönelik tepkilerin ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla İran'da iç dinamiklerin harekete geçirilmesinde ekonomik-sosyal fay hatlarını derinleştirecek girişimler ABD tarafından gözardı edilmeyecektir.

---

³⁷ Ahavi Şahrüh, İran'da din ve Siyaset, çev. Selahattin Ayaz, Yöneliş yayınları, İstanbul,1990. Gelvin L. James, The Modern Middle East, Oxford Pres, 2005, s 278-289.

³⁸ Devrim dönemi etnik kimliklerle ilgili bakınız. Menashri David, "Iran's Revolutionary Politics, Nationlasm and İslamic Identity", Leonard Binder, Ethnic Conflict and İnternational Politics in the Middle East, University Press of Florida, 1999 s,131-149.

³⁹ İran ekonomisinin sorunları için bakınız. Henry M. Clement and Springborg Robert, "Globalization and the Politics of Development in the Middle East", Cambridge, 2004, s. 212-217.

İran'da iç dinamikleri etkileyerek ciddi sorunlara yol açabilecek üçüncü fay hattını “etnik” kimlikler oluşturabilir. Nitekim ABD yönetimi de İran'ın etnik sorunlarının önemli bir fay hattı olduğunu göz ardı etmemektedir. İran, çok sayıda etnik grubun yaşadığı bir ülkedir. Ancak etnik grupların ülke coğrafyasındaki dağılımı ve genel nüfusa oranları farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda İran'da etnik grupları kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Birinci grubu oluşturan Fars ve Azeriler, gerek

İran'da Etnik Dağılım

nüfuslarının fazlalığı, gerekse politik merkez olan Tahran'da yerleşik olmaları nedeniyle siyasal sistemde etkin olabilecek gruplardır. Eğer rejim üzerinde etkili olabilecek projeler söz konusu ise bu ancak Azeri ve Farsiler aracılığı ile gerçekleştirilebilir. İkinci grubu ise sayıca daha az ve merkezden daha uzaklarda yaşayan etnik gruplar oluşturmaktadır. Bunlar, kuzey batıda Kürtler, güney batıda Araplar, Kuzey doğuda Türkmenler ile doğuda Beluciler'dir. Görüldüğü üzere, İran etnik bakımından oldukça karmaşık olup, grupların sistemle ilişkileri ve etkinlikleri de farklılık arz etmektedir.

Kimlikleri ön plana çıkaran ve etnik fay hatlarını işlevsel kılan gelişmelerden de söz etmek gerekir. İslam Devrimi sonrası Şia'nın politik ve ekonomik başarısızlıkları yeni ideolojik arayışlarda etnik kimlikleri ön plana çıkartmıştır. Öte yandan bütün dünyada olduğu gibi İran'da da Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik milliyetçilik artmıştır. Milliyetçilik fikirlerini besleyen ve etkileyen iletişim teknolojisindeki gelişmeler İran bakımından da benzer sonuçlar doğurmuştur. Son olarak kuzeyde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kazanmış olması da

İran'ı etkilemektedir. Tüm bu faktörler rejimi sarsabilecek etnik milliyetçilikler üzerinde çarpan etkisi yaratmaktadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; ABD, İran'ın politik merkezinde ciddi krizler yaratmak istiyorsa, Azeri milliyetçiliği faktörünü göz ardı etmemek zorundadır ve gelecekte üzerinde en fazla yoğunlaşacağı konu da bu olacaktır. Azeri milliyetçiliği, sadece rejim değişikliğine değil, aynı zamanda Şia dünyasını bölebilecek bir güce de sahiptir. Bu durumda Şia, etnik kimliklerin güçlenmesiyle kendi içinde bölünebilecektir.

Azeri ve Fars nüfustan daha az sayıda olan ve merkezden uzak yerlerde yaşayan etnik grupların rejim üzerindeki etkileri ise sınırlıdır. Bu gruplar, rejimi değiştirme gücüne sahip olmasalar da etnik taleplerle beslenen eylemleri aracılığı ile İran'da istikrarsızlık yaratabilirler. Örneğin Kürtler ayaklanabilir veya petrol bölgelerinde yaşayan Araplar kendi bölgelerinde etkin huzursuzluk kaynağı oluşturabilirler. Bu gruplar İran'da ekonomik yaşamı ve güvenliği etkileyebilirler. Tek başına önemli gibi görünmese de bu durum farklı araçların kullanıldığı ve gerginliğin tırmandığı bir ortamda dikkate alınması gereken önemli bir faktördür.

Şüphesiz ki İran kendi zayıflıklarının farkındadır ve ABD'nin niyetlerini okuyabilmektedir. Bu noktada zayıflıklarını giderebilmek ABD'nin girişimlerini boşa çıkartmak için bazı düzenlemeler yapabilir. İran, ABD ile krizi bahane ederek demokratik taleplerde bulunan iç muhalefet üzerinde denetim ve baskılarını arttırabilir. Yine kriz, kaybolan İslam devrimi heyecanının benzerini yaratabilir. Öte yandan İran, ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin etnik ve mezhepsel bölünmüşlüğüne derinleştirecek açılımlarda da bulunabilir. Özellikle Basra Körfezindeki ABD müttefiki devletlerde karışıklık çıkartabilir ve terörist faaliyetleri özendirebilir. İran'ın Şiiler üzerindeki etkisi Basra Körfezi ile de sınırlı kalmayabilir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çok sayıda ülkenin iç istikrarını etkileyebilir. Özellikle Irak, Ürdün, Filistin, İsrail ve Lübnan, İran

için potansiyel eylem alanı olarak görülebilir.⁴⁰ Bu ülkelerde ABD'nin çıkarlarını hedef alan eylemleri teşvik edebilir.

Askeri Güç ve kullanımı

Senaryoların tamamında askeri gücün kullanımı önemli bir aşamaya işaret etmektedir. ABD, diğer araçları kullanmasına rağmen sonuç alamaz ise, askeri güç kullanımını gündemine alabilir. Politik gerginliğin tepe noktası olan bu aşamaya gelindiğinde, askeri gücün kullanımı daha sonraki gelişmeler üzerinde de etkili olacaktır. Politik hedef, coğrafi koşullar, her iki tarafın askeri ve teknolojik kapasitesi kullanılacak gücün niteliğini belirleyecektir. Bu koşullar hem İran, hem de ABD için geçerlidir. Örneğin ABD, askeri bakımdan yoğun teknoloji kullanırken, İran yönetimi buna asimetric güç kullanarak cevap verebilecektir. Öte yandan askeri gücün nereleri hedef alacağı da önemli bir konudur. Askeri güç sadece nükleer kapasiteye karşı değil, politik amaçların gerçekleştirilmesine hizmet edecek stratejik öneme sahip ekonomik alt yapıyı da hedef alacaktır. Son tahlilde askeri müdahale doğrudan politik sonuca ulaşılmasını sağlayamasa da, dolaylı etki yaparak sosyal ve siyasal huzursuzlukları tetikleyebilecektir.

ABD yönetimi İran'a karşı askeri güç kullanmaya karar verecek olursa, bunu, özellikle Stratejik Hava Kuvvetleri ve Uzun Menzilli Füzeler kullanarak yoğun stratejik bombardımanla sınırlı sayıda

⁴⁰Amerikan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld yaptığı bir açıklamada, İran devrimci güçlerinin Irak içlerine sızdığını belirtmiştir. Rumsfeld, bu kişilerin Irak'ın geleceğini tehlikeye atacak davranışlarda bulunduğu açıklamasını yapmıştır. Bu devrimci güçlerin merkezi İran yönetimi tarafından desteklenip desteklenmediği sorusuna ise, Rumsfeld şu şekilde cevap vermiştir: “İran Devrim Muhafızları'na bağlı Al-Qods askerlerinin bu bölgede spontane ya da gelişigüzel hareket ettiğini düşünmek pek de mümkün değildir. Bu güçler gelişigüzel hareket edemezler.” <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4783688.stm>
<http://www.defenselink.mil/transcripts/2006/tr20060307-12619.html> .

hedefi yok ederek yapacaktır.⁴¹ Bu öngörünün referansları, ABD'nin askeri yetenekleri, İran'ın coğrafyası ile askeri kapasitesi ve ulaşılacak istenen politik hedeflerdir. Bu nedenle, işgale dayalı konvansiyonel bir savaş ihtimal dışı görünmektedir. ABD, İran'a yapılacak konvansiyonel bir saldırıda ihtiyaç duyacağı çok sayıda askerden yoksundur ve böyle bir tercihte ciddi kayıplar verme ihtimali yüksektir. Üstelik Irak deneyimi onu böyle bir karardan da uzak tutmaktadır.

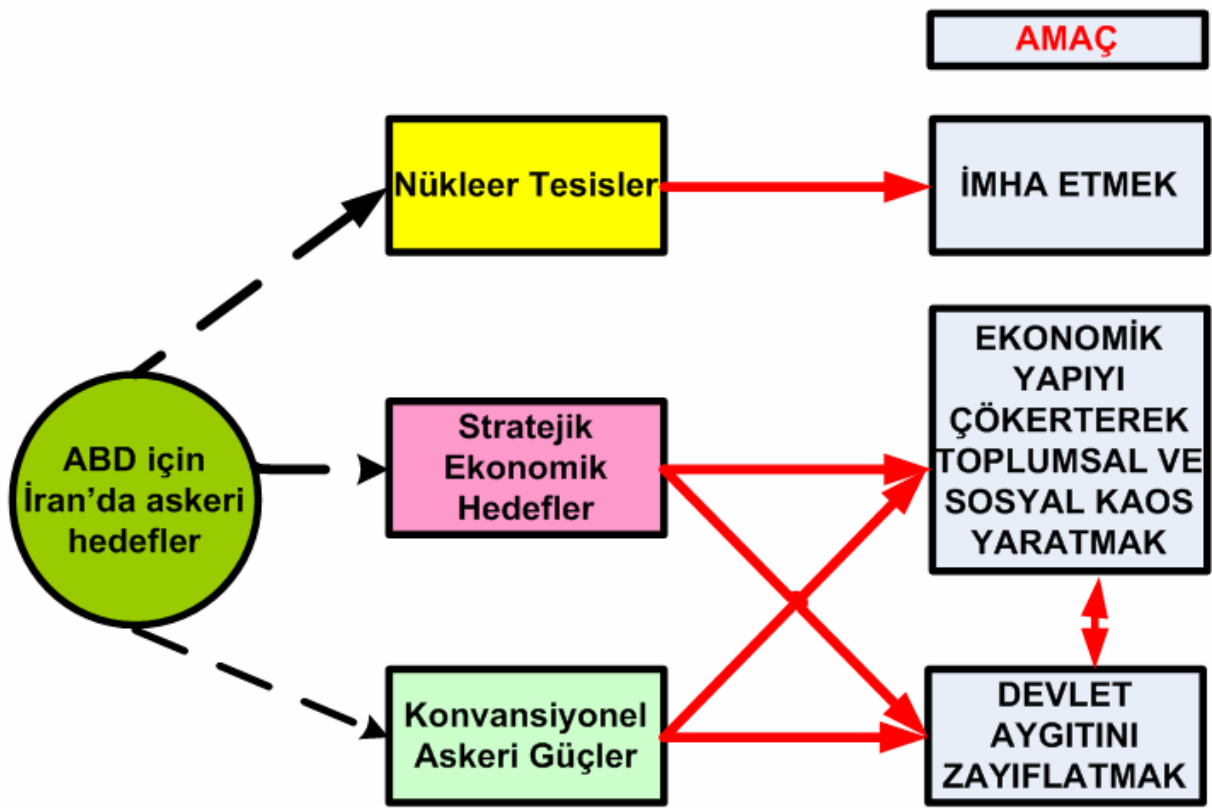
Askeri güç kullanımının doğrudan doğruya politik hedefleri gerçekleştirmesi beklenmediğinden, ABD'nin askeri saldırılarını üç farklı hedef grubuna yönelteceği düşünülebilir. Bu bağlamda birinci stratejik hedef grubunu İran'ın nükleer alt yapısı

oluşturacaktır. Çünkü bir askeri müdahaleye meşruiyet sağlayacak temel gerekçeyi nükleer kapasite oluşturmaktadır. İkinci grup askeri hedefleri, stratejik öneme sahip ekonomik tesisler ve alt yapı oluşturmaktadır. Bu tesislere saldırının amacı orta ve uzun vadede İran ekonomisini çökertmektir. Böylece ülkede politik, sosyal ve ekonomik kargaşa ortamı hazırlanabilecektir. Son grubu ise İran Silahlı Kuvvetleri ve Devrim Muhafızlarının oluşturması muhtemeldir. İran'ın konvansiyonel askeri güçleri, rejimin ve merkezi yönetimin İran halkı üzerindeki en önemli denetim araçlarıdır. Saldırılarda vurularak zayıflatılan İran ordusu, İslami hükümetin çevre üzerindeki denetim yeteneklerini kaybetmesine neden olacaktır. Böylesi bir ortamda doğacak ekonomik, sosyal ve etnik kargaşa rejimin sarsılmasına ve meşruiyetini yitirmesine neden olabilecektir. ABD açısından İran'a karşı askeri güç kullanımı rejim değişikliği sürecini ilerleten en önemli aşama olarak görülebilir.

⁴¹ Stratejik hava kuvvetlerinin yetenekleri ile ilgili bakınız: Quadrennial Defense Review Report, s. 45, Şubat 2006, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>.

Öte yandan nükleer tesisler İran'ın geniş coğrafyasına serpiştirilmiş ve korunaklı alanlara inşa edilmiştir. Tesislerin farklı bölgelerde ve yeraltına inşa edildiği bilinmektedir. Amaç nükleer tesislere pasif koruma sağlayarak, ABD'nin olası saldırılarını boşa çıkartmak, saldırıları en az hasarla atlatmaktır. Bu tedbirlere rağmen ABD'nin teknolojik kapasitesi, hava bombardıman ve füze imha yetenekleri tesislere önemli hasarlar vererek projenin uzun süre ertelenmesini sağlayabilir hatta projeyi tümünden ortadan kaldırabilir.

İran'da Askeri Hedef Analizi
Şekil 6

Askeri güç kullanımına karar verilmesi halinde İran'da hedef olabilecek, stratejik öneme sahip çok çeşitli ekonomik tesis bulunmaktadır. Bunlar öncelikle petrokimya tesisleri, enerji ve boru hatları, iletişim ağları ile ulaşım imkânları, liman ve havaalanlarından oluşmaktadır. Saldırıdan amaç ülkenin ekonomik alt yapısını çökertmek ve halkın yönetime olan güvensizliği ile öfke ve kızgınlığı derinleştirmektir. Nitekim bu girişimin eşzamanlı olarak diğer örtülü harekât ve propaganda unsurları ile desteklendiğinde uzun vadede işe yarayabileceği

düşünülmektedir. Bu nedenle de ABD, Özel Kuvvetlerini sayıca ve yetenekçe geliştirmeyi planlarına eklemiş bulunmaktadır.

ABD askeri güç kullandığı takdirde, İran bu duruma askeri yetenekleri çerçevesinde cevap vermeye çalışacaktır. İki ülke arasındaki teknolojik uçurum ve askeri kapasite farklılığı dikkate alındığında İran'ın ABD'ye "asimetrik" nitelikte cevaplar verebileceği görülür. Gerek coğrafi uzaklık, gerekse teknolojik orantısızlık İran'ın konvansiyonel güç kullanımını

sınırlamaktadır. Ancak bu durum konvansiyonel güç kullanımının hiç olmayacağı anlamına gelmemektedir. Özellikle Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı ABD bakımından stratejik öneme sahiptir ve İran bu bölgelerde aktif olabilir. Öte yandan çok hassas olmasa da İran sahip olduğu uzun menzilli füzelerle ABD'nin denizde ve karada bulunan hedeflerini tehdit edebilir. En kaygı verici gelişme füze saldırılarının İsrail'e yönelmesi olacaktır. İran ve ABD arasındaki askeri gücün dengesizliği İran'ı çatışmanın doğasını ve şartlarını değiştirmeye zorlayacaktır. Şüphesiz bu durumda ilk akla gelen İran'ın politik ve dini nüfuz alanının genişliği sayesinde asimetrik çatışmaya yönelmesi olabilecektir⁴². Nitekim İran'ın terörizm ve örtülü operasyon yetenekleri bölgedeki ABD çıkarlarına ve müttefiklerine hasar verebilecektir. Özellikle Irak, Filistin, Basra Körfezi ülkeleri ile Afganistan potansiyel eylem alanları olabilecektir. İran bu durumda istikrarsızlık ve çatışmaları tüm bölgeye yayabilecek imkânlarla sahiptir.

---

⁴² Asimetrik savaş yöntemleri ve etkileri için bakınız: Barnett W. Roger, Asymmetrical Warfare, Brassey's Inc, Washington, D.C. 2003.

SENARYOLAR

İran Sorununun Muhtemel Dört Senaryosu
Şekil 7

Sorun önümüzdeki süreçte farklı şekillerde seyredebilir. Bu bağlamda ortak noktaları açıklanan ve politik hedeflere yönelmiş senaryolar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Bir tutamak olmak üzere senaryolar tarafımızdan dört farklı şekilde sınıflandırılmıştır.

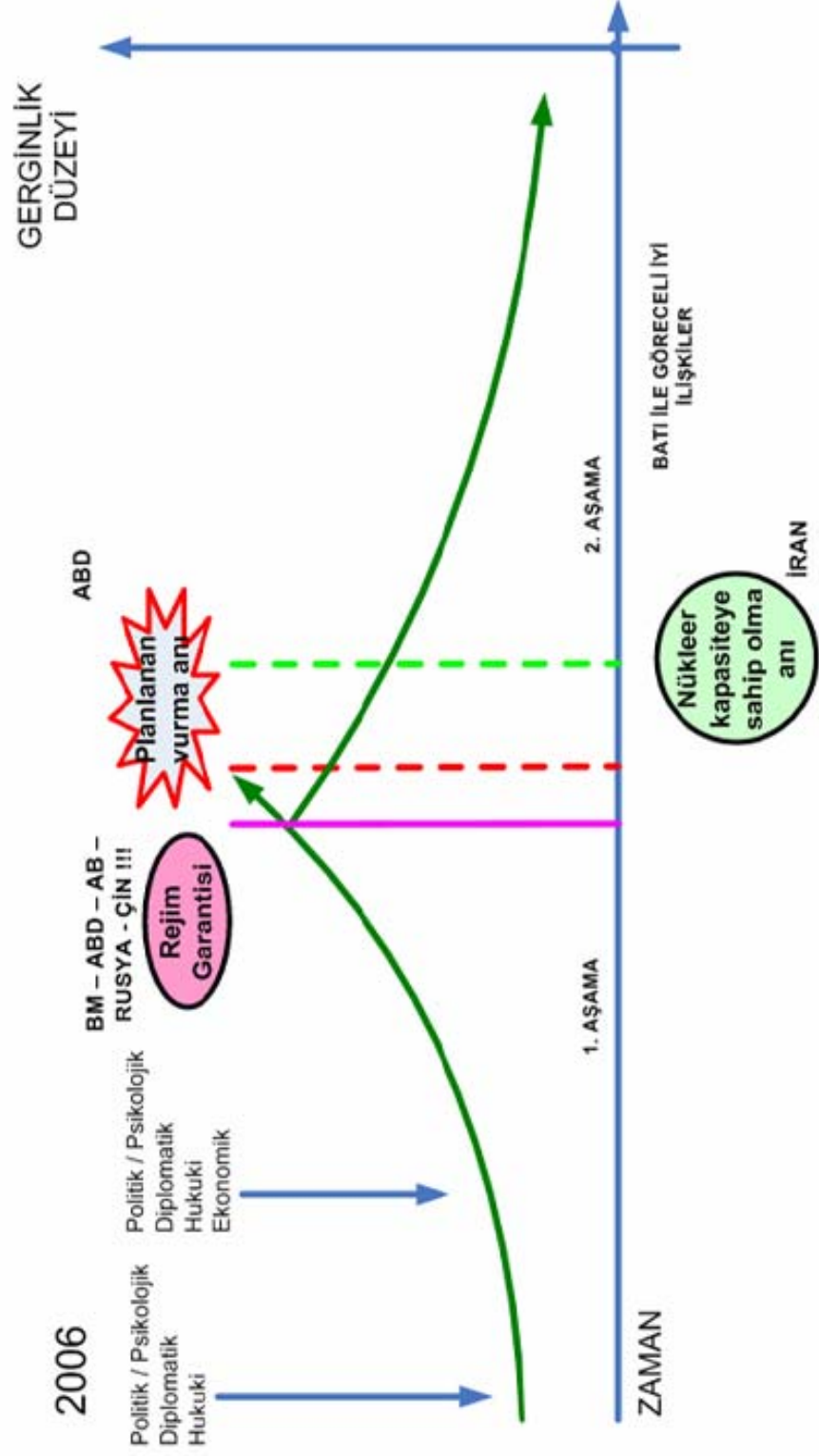
- 1.Rejim Garantisi Senaryosu.
- 2.Nükleer Silahlara Sahip İran Senaryosu.
- 3.Beklenmedik Rejim Değişikliği Senaryosu.
- 4.Askeri Müdahale İle Rejim Değişikliği Senaryosu.

Rejim Garantisi Senaryosu

“Rejim Garantisi” senaryosu adından da anlaşılacağı üzere iki tarafın kaygılarını giderecek garantilerin verilmesi temeline dayanmaktadır. Bu modele göre ABD’nin yanı sıra Rusya, Çin, AB ve BM İran’a yönelik düşmanca girişimlere son verileceği, bir tehdit olarak görülmeceği, muhalif grupların desteklenmeyeceği vb. taahhütlerde bulunabilirler ve bunları işlevsel bir mekanizmaya bağlayabilirler. Buna karşılık İran da nükleer silah üretme girişimlerinden vazgeçer, İsrail’i tehdit olarak görmediğini ilan eder, terörizmle mücadelede işbirliğine hazır olduğunu ve Irak’ın içişlerine karışmayacağı taahhüdünde bulunur. Bu durumda kaygıları giderecek çok taraflı mekanizmalar karşılıklı işletilir ve iki taraflı gerginlik azalır.

Öte yandan Rejim Garantisi Modelinin işlerliği iki koşula bağlıdır. İlk olarak modelin işlemesi için siyasal ortamın hazırlanması gerekmektedir. Bunun için tarafların ekonomik, diplomatik, hukuki ve politik/psikolojik araçları, gerginliği belirli bir düzeyde tutacak ya da hafifletecek düzeyde kullanmaları gerekir. İkinci olarak görüşmelerin İran’ın nükleer silaha sahip olma anından önce sonuçlanması gerekmektedir. Eğer İran, nükleer silah üretme projesini sürdürecektse, ABD yönetimi son tahlilde bunu engellemenin tek yolunun askeri müdahale olduğunu değerlendirebilecektir. Bu nedenle eğer askeri müdahale olacaksa bu İran’ın nükleer kapasiteye sahip olmasından önceki bir anda gerçekleşmelidir. Görüleceği üzere modelin işlemesi ortamın kısa sürede hazırlanması ve İran’ın nükleer silaha sahip olmasından önceki bir anda tarafların ikna olmasına bağlıdır.

REJİM GARANTİSİ MODELİ

Sekil 8

Rejim Garantisi Modelinin bir diğ er  ozelliği de diğ er modellere ani geçiş imk anı sağlamasıdır. Görüşmeler ve girişimler modelin işleyeceğine dair umut vermesine rağmen taraflar bunu farklı amaçlarla kullanabilir. Örneğin İran, başlangıçta bu modelin işleyeceğine dair umut veren davranışlarda bulunmasına rağmen, görüşmelerde geçen zamanı nükleer silah üretebilmek için kullanılabilir. Benzer bir şekilde ABD de bu modeli diğ er modellere geçiş için kullanılabilir.

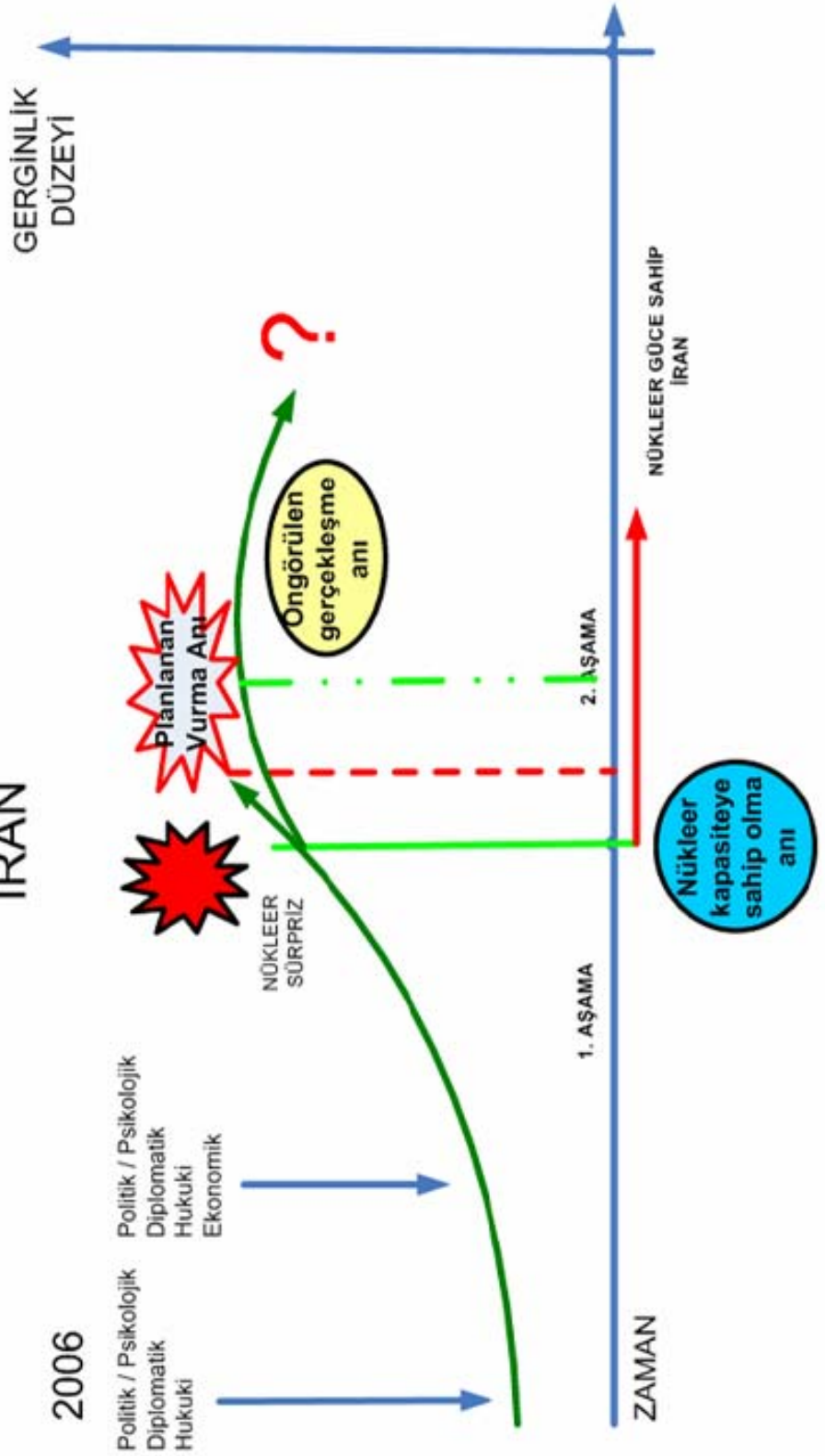
Rejim Garantisi Modeli ilk bakışta sorunu  ozecekmiş gibi görünse de, gerçekte geçici bir süre için dondurmaktadır. Tarafların politik hedeflerinin analizinde de ortaya koyduğumuz üzere bu model, ABD'nin isteklerini tam olarak yerine getirmekten uzaktır. ABD için amaç son tahlilde İran'da rejim değişikliğidir. Sonuçta İran'ın nükleer silah üretiminden vazgeçmesi sorunun ve krizin bittiği anlamına gelmeyecektir. Bu durumda kriz, yeni bir bahane ortaya çıkıncaya kadar  telenenecektir. Son tahlilde bu senaryo sadece bir ara  z m olabilir.

“Nükleer Silaha Sahip İran” Senaryosu

İran Batı dünyasının kendi arasında anlaşamamasından faydalanarak zaman kazanıp, istihbarat faaliyetlerini de boşa çıkartarak beklenmedik bir anda başarılı bir nükleer deneme gerçekleştirebilir. Başarılı bir nükleer denemenin zamanlaması çok önemlidir. Denemeyi ABD'nin askeri güç kullanımı niyetini fiiliyata geçirmeden önceki bir aşamada gerçekleştirmelidir. Aksi halde nükleer tesisleri imha olacağından bu senaryo işlemez. Başarılı bir nükleer deneme bölgesel hesapları tümüyle alt üst edecektir. Çünkü nükleer silahlara sahip bir İran tüm i  ve dış politik aktörleri pozisyonlarını, kullanılabilecek dış politika araçlarını ve hedeflerini yeniden gözden geçirmeye zorlayacaktır.

İran nükleer silahlara sahip olduğunu başarılı bir deneme ile göstermek zorundadır. Zira bu yöndeki açıklamalar inandırıcı olmadığı gibi, nükleer çalışmalardaki ilerlemeler teknik istihbarat ile tespit edilebilmektedir. Zaman

NÜKLEER KAPASİTEYE SAHİP İRAN

içinde tarafların ellerindeki bütün kartları oyuna sokacakları dikkate alındığında “güvenirlilik” en önemli sorun olarak masada kalmaya devam edecektir. Güven sorununu aşmak ve inanırlılık sağlamak isteyen İran’ın dünyaya ciddi bir kanıt sunması gerekir.

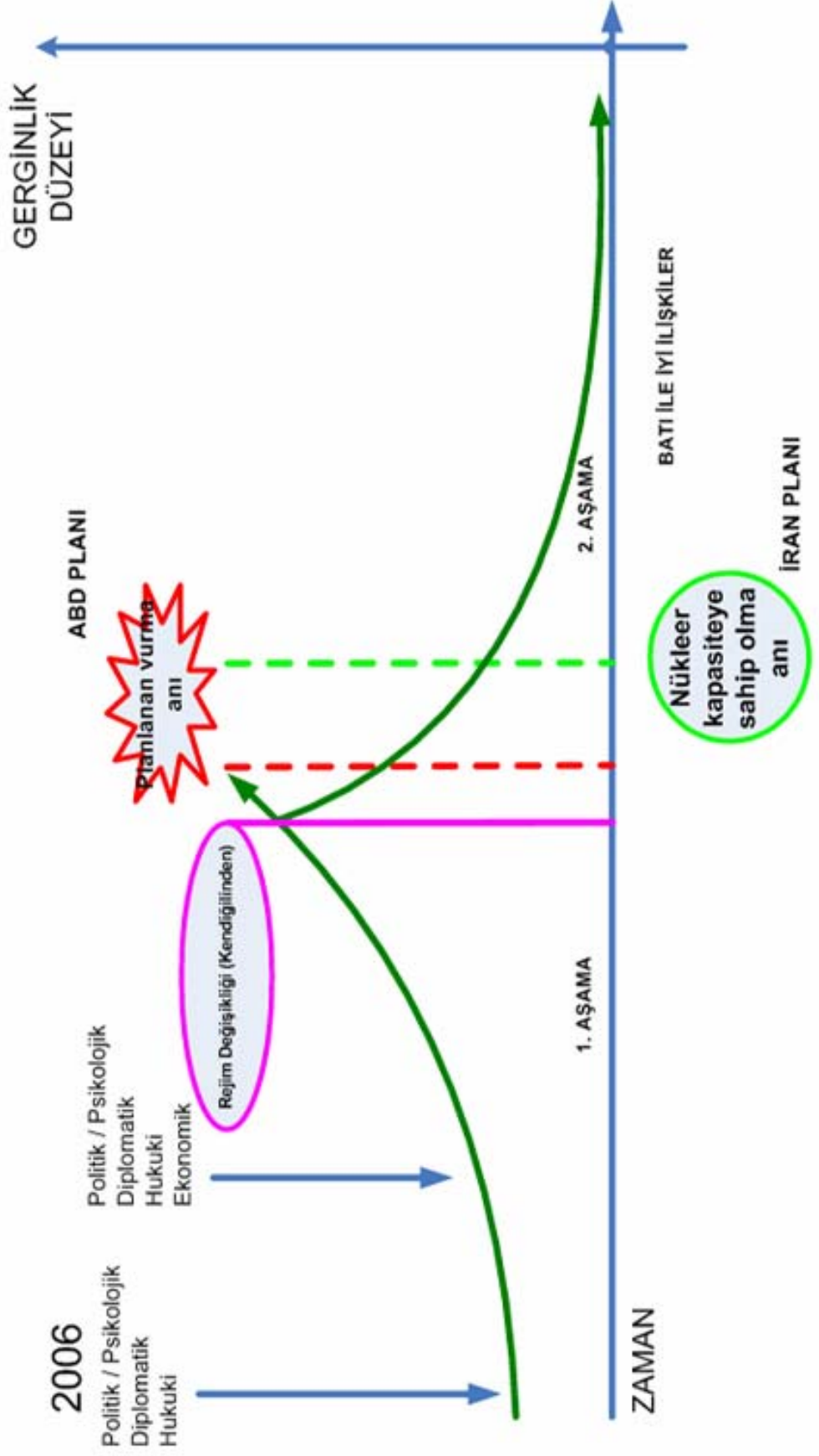
Eğer İran bunu başaracak olursa bir sonraki aşamada gerek ABD, gerekse bölge ülkeleri nükleer silahlara sahip İran’la birlikte “barış içinde” yaşamının yollarını arayacaklardır. Öte yandan başta İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin tamamı uzun süreli, güvensizlik temelinde şekillenmiş ve gerilim dolu bir döneme gireceklerdir. Böylesi bir ortamın bölgede nükleer silah edinme arzusunu tetiklemesi olağan bir gelişme olarak görülebilir. Sonuç olarak nükleer silahlara sahip İran senaryosu, enerji sorununda kırılganlık, bölgede nükleer yarış ve gerilim dolu bir dönem anlamına gelecektir.

Beklenmedik Rejim Değişikliği Senaryosu

“Beklenmedik Rejim Değişikliği Senaryosu” kendiliğinden ve iç dinamiklerle gelişen rejim değişikliği sonrası İran-ABD gerginliğinin sona ermesini ifade etmektedir. Askeri darbe, devrim gibi yöntemlerle iktidarı ele geçiren yeni siyasi elit, eski rejime son verdiğini, nükleer silah edinme çabalarından vazgeçtiğini, uluslararası toplumla iyi ilişkiler içinde bulunacağını ilan edebilir. Bu durumda siyasi gerginlik sona erer ve yeni bir aşamaya gelinir.

Senaryonun gerçekleşmesinde olayların gerçekleşme anı ve sırası önemlidir. Rejim değişikliği, askeri müdahale ve İran’ın nükleer silahlara sahip olma aşamasından önce gerçekleşmelidir. Bu durumda, ABD askeri müdahale fikrinden, İran yönetimi de nükleer silahlara sahip olma düşüncesinden vazgeçebilir. Sorun kendiliğinden ve en az maliyetle çözülebilir.

BEKLENMEDİK REJİM DEĞİŞİKLİĞİ

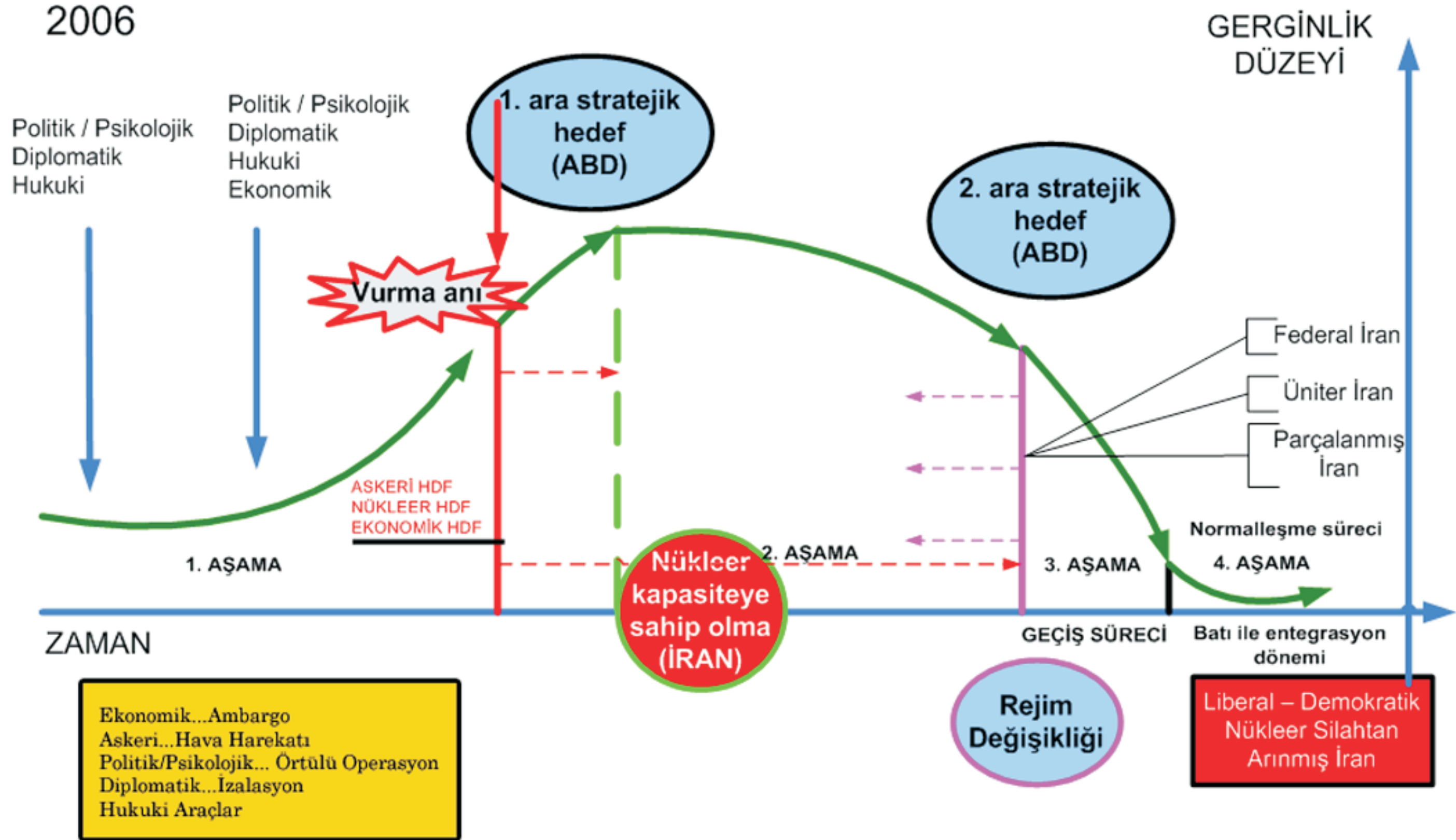
Askeri Müdahale Yoluyla Rejim Değişikliği Senaryosu.

ABD-İran ilişkilerinin geleceğine dair yapılan tüm tartışmalarda askeri müdahale önemli bir yer tutmaktadır. Askeri Müdahale Yoluyla Rejim Değişikliği Senaryosunda ABD yönetimi politik sonuçlara ulaşmak için askeri müdahaleyi en önemli eşik olarak görmektedir. Senaryoya göre, görüşmeler süruncemede kaldıkça ve zaman ilerledikçe İran'ın nükleer silaha sahip olma anı daha da yaklaşmaktadır. Diğer araçlarla yürütülen girişimlerden ümit kesilmekte, kriz tırmanmaktadır. Bu ortamda ABD veya İsrail, kritik eşiğe geldiğini düşünecek olursa, askeri müdahale kararı alabilir ve bunu uygulayabilir.

Askeri müdahale, İran nükleer silah edinmeden önce ve üç amaç için yapılabilir. Birincisi İran'ın nükleer alt yapısının yok edilmesidir. Böylece İran tehdit olmaktan çıkacak ve pazarlık gücü de kalmayacaktır. İkinci neden; ekonomik alt yapıyı çökerterek, iç dinamiklerin harekete geçirilmesi ve rejim değişikliğine uygun politik/psikolojik ortamın sağlanmasıdır. Son olarak İran konvansiyonel askeri gücünü hasara uğratarak, merkezi yönetimin denetim yeteneğini sınırlamaktır. Nitekim müdahale anı, İran'ın nükleer silaha sahip olma takviminde tahmin edilen günden önce olacağı gibi, askeri güç kullanılarak rejim değişikliği senaryosu da tetiklenmiş olacaktır.

Öngörülen askeri müdahalenin hemen ardından ABD'nin istediği rejim değişikliği hedefinin gerçekleşmesi zor görünmektedir. Zira İran fiilen işgal edilmedikçe, rejim öngörülemez bir süre daha iktidarda kalmaya devam edebilecektir. Bu nedenle askeri müdahale öncesi birinci aşamayı, müdahale sonrası başlayacak olan yeni süreç ise ikinci aşamayı oluşturacaktır. Bu dönemde İran yönetimi, ABD ve müttefiklerinin saldırısına vereceği karşılıklarla politik gerginlik düzeyini sürekli arttırabilecektir. Öte yandan saldırılara ve uygulamalara rağmen rejimin iktidarda kalma süresini onun halk üzerindeki kontrolü devam ettirme yeteneği ve meşruiyeti belirleyecektir. Görüleceği üzere işgal içermeyen bir askeri müdahalenin İran sorununu bir çırpıda çözüme

ASKERİ MÜDAHELE MODELİ

kavuşturması mümkün gözükmemektedir. Süreci sadece farklı ve yeni bir aşamaya getirebilecektir.

Diğer yandan öngörülemeyen bir sürede rejim yıkılacak olursa, bu durum yeni soru ve sorunları beraberinde getirecektir. Rejim'in yıkılmasının ardından yeni iktidarın nasıl şekilleneceği, ülkenin siyasi yapısının ne olacağı, ülkenin bütünlüğünü koruyup koruyamayacağı, gittikçe derinleşmesi beklenen etnik ve mezhepsel farklılıkların göz ardı edilip edilemeyeceği bu zaman diliminde belli olacaktır. Bütün bunlar, Irak benzeri etnik ve mezhepsel kaos ve çatışma olarak da okunabilir. Senaryoda belirsizliğin en yoğun olduğu aşama bu aşamadır.

Rejimin yıkılmasının ardından Irak'a benzer biçimde İran'ın toprak bütünlüğü ve siyasal sistemi tartışılmaya başlanacaktır. Bu durumda, ilk ihtimal İran'ın toprak ve siyasal bütünlüğünü koruyarak liberal demokrasinin görece inşa edildiği, nükleer silahtan arınmış biçimde yoluna devam etmesidir. Diğer bir ihtimal İran'ın etnik gruplara göre parçalanmasıdır. Bu durumda karşımıza, Kürt Devleti, Arap Devleti ve Güney Azerbaycan gibi yeni devletçikler çıkabilir. Üçüncü bir ihtimal olarak İran, federal bir niteliğe dönüşebilir. Bu bağlamda, merkez zayıflarken, egemenliğin paylaşıldığı federal bölgeler ortaya çıkabilir. Bu iki ihtimalin bileşkesi olarak bir diğer ihtimal ise İran etnik bakımdan birkaç parçaya bölünürken, geri kalanında federal veya bütünsel bir yapı oluşmasıdır. Tüm bunlar Irak'ın işgali ile başlayan yeni süreçte Basra Körfezinde bozulan dengeleri yeniden fakat küçük devletçiklerle kurarken, bir yandan da Şii dünyasını parçalayabilir.

Bu durumda ihtimallerin her biri bölgesel dengelerin ve jeopolitik okumaların gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Nükleer silahlardan arınmış, liberal ekonomiye sahip, göreceli olarak demokrasiyi benimsemiş, federal veya parçalanmış bir İran düşüncesi kulağa ve zihinlere hoş gelebilir. Ancak bu sonuçların ortaya çıkış maliyetini kimin ve kimlerin nasıl ödeyeceği ciddi bir sorun olarak düşünülmelidir.

İRAN SORUNUN TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ

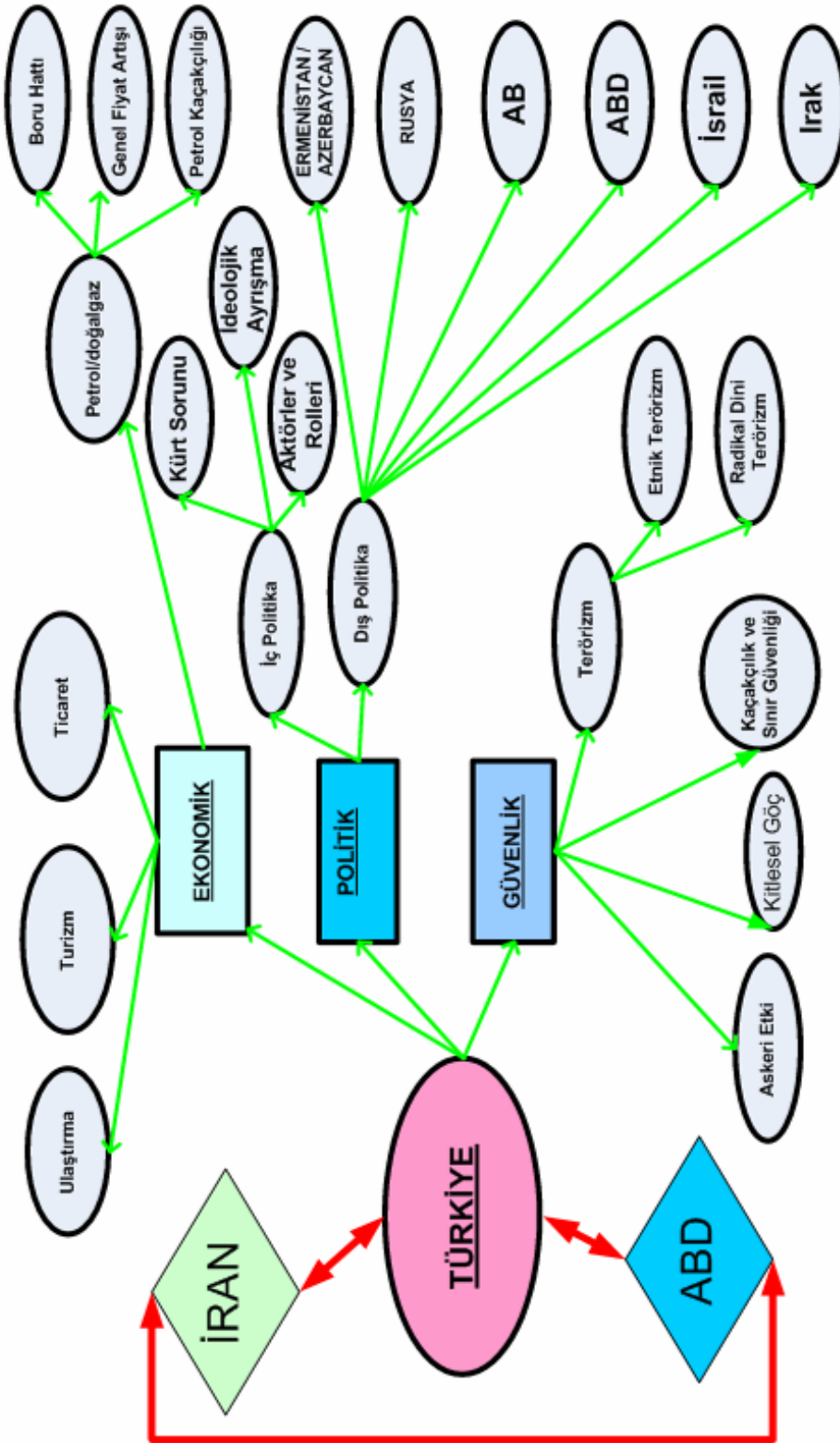
Senaryolarda da öngördüğümüz üzere önümüzdeki süreçte ABD ile İran arasında ki siyasal gerilimin gittikçe artacağına dair çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Gerilimin tırmanması ve çeşitli alanlardaki olumsuz gelişmeler doğal olarak bölge ülkesi olan ve gerilimin her iki aktörü ile özel ilişkileri bulunan Türkiye'yi de etkileyecektir. Sorun, öngörülen senaryolardan hangisi çerçevesinde gelişirse gelişsin, hangi araçlar yoğun olarak kullanılırsa kullanılsın, Türkiye gelişmelerin her aşamasında hesaba dâhil edilecektir. Bu durum tarihsel, jeopolitik ve siyasi bir zorunluluk olarak görülebilir.

Zaman ilerledikçe ve gerginlik düzeyi arttıkça bir yandan ABD, bir yandan da İran, konumunu belirlemesi için Türkiye'ye daha fazla baskı yapacaktır. Baskının nedeni Türkiye'nin tarafların kullanacağı araçlar üzerindeki etkisidir. Bu bağlamda Türkiye araçları etkin kılma veya etkilerini azaltma noktasında önemli bir konuma sahiptir. Diplomasiden ekonomik ve mali araçların kullanımına, politik-psikolojik araçlardan, askeri güç kullanımına kadar tüm alanlarda vereceği/veremeyeceği desteğin çeşidi ve düzeyi ile Türkiye, hesaba katılması gereken önemli bir aktördür.

Sorunun Türkiye açısından dikkat çeken bir diğer boyutu da kolay bir çözümün olmaması ve doğası gereği uzun yıllar sürecektir olmasıdır. Sürecin uzun olması, öngörülemeyen gelişmeler ve belirsizliklerin çokluğuna işaret eder. Bu durum, bölgede “sürekli kriz” halinin yaşanacağı anlamına gelmektedir. Sorunun “sürekli kriz hali”ne dönüşmesi Türkiye'yi iki yönlü etkisi altına alacaktır. Türkiye bir yandan gelişmelerden doğrudan etkilenirken, bir yandan da üçüncü ülkelerdeki gelişmelerden etkilenecektir. Örneğin; İran'ın ya da ABD'nin beklentilerine cevap vermeyen/veremeyen Türkiye için bu durum önemli riskler doğururken, aynı olayda farklı davranan Irak'ın tutumu da Türkiye'yi etkileyebilecektir. Görüleceği üzere Türkiye kendisinden kaynaklanmayan nedenlerle sürekli kriz hali ile yaşamak zorunda kalacaktır.

Tarafların politik hedefleri perspektifinden baktığımızda Türkiye açısından fırsatlar ve risklerle dolu yeni bir coğrafyanın oluştuğunu görmekteyiz. Eğer İran, hedeflediği gibi nükleer silahlara sahip olursa bu Türkiye için bölgesel dengelerin yeniden oluşacağı ve İran jeopolitiğinin yeniden okunacağı anlamına gelmektedir. Sonuçta, ABD politik hedefini gerçekleştirebilirse bu durum Türkiye için yeni sürprizlere gebe olacaktır. Çünkü nasıl bir İran'ın doğacağını şimdiden kestirmek bir hayli zordur. İran da sonuçta tıpkı Irak gibi, rejim değişikliği ile başlayan yolculuğunu toprak bütünlüğü tartışmaları arasında bitirebilir. Beklenmedik bir biçimde İran'dan kopan yeni devlet/devletlerle yüz yüze gelebiliriz. Öte yandan İran uluslararası düzenle kolayca bütünleşirse bu durumda da Türkiye'nin İran jeopolitiğini yeniden okuması gerekecektir.

Senaryoların seçiminde hiçbir etkinliği olmayan Türkiye, “sürekli kriz hali” olarak tanımladığımız süreçten çeşitli şekillerde etkilenecektir. Etkilenmenin niteliği ve boyutu, farklı senaryolar ile kullanılan araçların çeşitliliğine göre değişecektir. Bu bağlamda, sürekli kriz haline ilişkin gelişmelerin etkilerini dört başlık altında toplayabiliriz. Bunlar ekonomik, politik, güvenlik ve askeri etkiler olarak sınıflandırılabilir. Sorun, ABD veya İran'ın istediği şekilde sonuçlandığında ise Türkiye bu defa da yeni durumlarla karşı karşıya kalacaktır.

İran Sorununun Türkiye'ye Etkileri
Şekil 12

Ekonomik alandaki etkiler

ABD-İran ilişkilerinde gerginlik düzeyi arttıkça bu durum tüm bölgenin yanı sıra Türkiye'yi de etkisi altına alacaktır. Ekonomi, etkilerin en yoğun görüleceği alanlardan birisidir. Bilindiği üzere Türkiye'nin İran ile çeşitli alanlarda ekonomik ilişkileri bulunmaktadır. Gerginlik düzeyi arttıkça ABD, İran'ı nükleer silah sahibi olmaktan vazgeçirmek ve/veya olası bir askeri müdahale için halkın rejime desteğini azaltmak amacıyla ekonomik baskı altına almak isteyecektir. Bu amaçla da İran'a çeşitli ekonomik yaptırımların uygulanması gündeme gelecektir. Nitekim bu durum, tüm senaryolarda da öngörülmüştür. Dış Ticaret Müsteşarlığı 2005 verilerine göre, İran'a ihracat 1 milyar dolar, ithalat ise 3.5 milyar dolar civarındadır ve Türkiye'nin söz konusu gelişmelerden etkilenmemesi düşünülemez.⁴³ İran'a ekonomik ambargo uygulanması halinde Türkiye bundan dört ana alanda etkilenecektir. Ulaştırma, turizm, dış ticaret ve enerji.

Ulaştırma Sektörüne Olası Etkileri

BM'den İran'a ekonomik ambargo uygulanması yönünde bir karar çıkması halinde, Türk taşımacılık sektörü bundan ciddi şekilde etkilenecektir. Her yıl yaklaşık olarak 15 bin civarında Türk Tır kamyonu İran karayollarını kullanarak bu ülkeye veya Orta Asya Cumhuriyetlerine mal taşımaktadır⁴⁴. Eğer, BM'den ekonomik ambargo yönünde bir karar çıkacak olursa Türkiye bu kararlara uymak zorunda kalacaktır. Sonuçta Türk taşımacılık sektörü önemli bir pazarı ve güzergâhı kaybetmiş demektir. Bu durumda Türkiye'nin alternatif güzergahlar oluşturması gerekebilir.

---

⁴³ Dış Ticaret Müsteşarlığı Türkiye-İran ithalat ve ihracat verileri için bakınız: <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko09.xls> , <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>.

⁴⁴ TOBB, Tır Dairesi ile yapılan görüşmelerden alınmıştır.

Turizm Sektörüne Etkiler

Her yıl yaklaşık olarak bir milyon İran vatandaşı Türkiye'ye turist olarak gelmektedir.⁴⁵ İran ziyaretçi sayısı ile bu sektörde önemli bir yere sahiptir. Önümüzdeki dönemde siyasi gerginliğin artması, İran'da doğacak ekonomik sıkıntılar ve diplomatik alanda alınacak seyahat kısıtlamaları kararı turistlerin hareketlerini sınırlayabilir. Bu durum turizm sektörüne de yansiyacak ve Türkiye bundan olumsuz etkilenecektir.

Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Dış ticaret verilerine göre Türkiye İran'a geniş bir ürün yelpazesinde toplam 4.5 milyar dolarlık mal ihraç etmektedir ve ticaret hacmi her geçen yıl artmaktadır. BM'den İran'a ticari ambargo uygulanması yönünde bir karar çıkması durumunda, Türkiye de bu karara uymak zorunda kalacaktır. Böyle bir kararın uygulanma süresinin belirsizliği de dikkate alındığında İran'la ticaret durma noktasına gelecek, zamanla ciddi mali kayıplar oluşacak ve yasadışı ticaret hız kazanacaktır.

Enerji Sektörü Üzerine Etkileri

Tüm senaryolarda öngörüldüğü üzere ABD- İran ilişkilerinin gerginleşmesi öncelikli olarak enerji sektörünü etkileyecektir. Siyasi gelişmeler çerçevesinde sektör üç farklı alanda etkilenebilir. İlk olarak eğer İran'a ekonomik ambargo uygulanacak olursa bu petrol ve doğal gaz ihracatını durma noktasına getireceğinden dünya enerji piyasasın da önemli daralmalara neden olabilir. Öte yandan, politik gerginlik düzeyi artar ve İran kendisine uygulanan yaptırımlara

---

⁴⁵ Ziyaretçi istatistikleri için bakınız:

<http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892033A50266D21D42FF6>

sert cevap vermek isterse, kendisi petrol ve doğal gazı ihracatını kısıarak bunu politik bir silah olarak kullanabilir. Son olarak, İran sadece kendisinin değil, bölgedeki önemli ihracatçı ülkelerin petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatını da etkileyebilir. Özellikle Irak, Suudi Arabistan ve bir kısım körfez ülkelerindeki petrol boru hatları ve üretim tesislerine yönelik terörist saldırıları, sabotajları destekleyebilir. Bu bağlamda gerginlik askeri saldırı boyutuna yükselecek olursa İran, Hürmüz Boğazı'nı geçici de olsa tanker trafiğine kapatarak dünya piyasalarında ciddi daralmalara neden olabilir. Görüleceği üzere, İran-ABD ilişkilerinin en karmaşık ve maliyetli konusunu enerji sektörü oluşturmaktadır.

Küresel enerji sektöründe ortaya çıkacak olumsuz gelişmelerin Türkiye'ye yansması ise üç şekilde olacaktır. Birincisi, küresel petrol fiyatlarında görülecek artışın Türk ekonomisine olumsuz etkileridir. İkincisi İran doğal gazının kesilmesi ile ortaya çıkacak tedarik sorunudur ve son olarak ekonomik ambargonun ardından artma eğilimi gösterecek olan petrol kaçakçılığıdır.

Küresel Petrol Fiyatlarında Değişim

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının yok mertebesinde olduğu Türkiye, dışa bağımlılığı nedeniyle küresel petrol fiyat artışından en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir. Konunun uzmanlarına göre, gelecek yıllarda da Türkiye'nin petrol ve doğal gaz tüketiminde dışa bağımlılığı artarak sürecektir. Verilere göre, dünya piyasalarında petrol ve doğal gaz fiyatlarında görülecek bir dolarlık artışın Türkiye'ye yıllık maliyeti 160 milyon dolardır. Öte yandan çözümü uzun yıllar gerektiren ABD-İran sorununda öngörülemeyen krizlerin yaşanması petrol ve doğal gaz piyasalarına fiyat artışı olarak yansıyacak ve Türkiye ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır.

Boru Hattı ve Tedarik Sorunları

ABD-İran sorunun belirli bir aşamasında BM ekonomik ambargo kararı aldığı takdirde Türkiye de bu karara uyarak İran'dan yaptığı doğal gaz alımını durdurmak zorunda kalabilir. Nitekim 2005 yılı istatistiklerine göre Türkiye, İran'dan yıllık 4.322 milyon cm³ doğal gaz ithal ederek tüketiminin %15'lik kısmını İran'dan karşılamaktadır.⁴⁶ Bu yönde alınacak bir karar ardından Türkiye doğal gaz temininde ciddi sıkıntılar yaşayabilir. Öte yandan İran uygulanan politikalardan duyduğu memnuniyetsizlik sonucu, tek taraflı karar alarak Türkiye'ye yaptığı doğalgaz sevkıyatını durdurabilir. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere İran sorunu Türkiye'de ciddi enerji darboğazı oluşturacak potansiyele sahiptir.

Petrol Kaçakçılığı

BM'nin, ABD'nin girişimleri sonucu ekonomik ambargo kararı alması halinde bunun etkilerini kırmak isteyen İran'ın sınırdaş olduğu ülkelerle başta akaryakıt olmak üzere tüm mallarda kaçakçılığı özendirmesi muhtemeldir. Bu bağlamda İran –Türkiye sınırında devam eden akaryakıt kaçakçılığı temposunu arttırarak sürdürecektir. Akaryakıt kaçakçılığı başta vergi kaybı olmak üzere, ekonomik kayıplara, teknik kalitesizliğe, yerel siyasal tartışmalara ve kutuplaşmalara, ahlaki yozlaşmaya ve güvenlik sorunlarına neden olabilecektir.

Politik Etkileri

ABD-İran arasındaki gelişmelerin Türkiye'nin iç ve dış politikalarını etkilemesi kaçınılmazdır. İlişkilerin ne yönde gelişeceği ve kullanılacak yöntemlerin belirsizliği sorunun yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Öte yandan iç ve dış

---

⁴⁶ İstatistik detayları için bakınız: http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp.

politikanın karşılıklı bağımlılığı da sorunu karmaşık hale getirebilecektir. İran sorunu gelecekte Türk kamuoyunda tartışılacak en önemli konulardan biri haline gelecektir. Tartışmaların Türk kamuoyunu ve politika yapıcılarını çeşitli şekillerde ayrıştırmaları ve zihinlerde karmaşaya neden olması kaçınılmaz görünmektedir. Sonuçta, iç ve dış politikada önemli kırılmalar yaşanabilir. Çünkü sorun derinleştikçe, Türkiye dış politikada yol ayrımına gelecek ve önemli kararlar almak zorunda kalacaktır.

Türkiye'nin kararlarını etkileyecek gelişmeleri iki başlık altında ele almayı uygun gördük. İlk olarak İran sorununun Türk iç politikası üzerine etkilerini, ardından da Türk dış politikasına etkilerini ortaya koyacağız.

İran Sorunun Türk İç Politikasına Etkileri

ABD-İran ilişkilerindeki gerginlikler ve gelişmelerin Türk iç politikasına çeşitli etkileri olacaktır. Tartışmaların ilki etnik milliyetçilik hareketlerinde görülecektir. İran'da ortaya çıkacak etnik milliyetçilik hareketleri, Türkiye'nin yapısal fay hatlarına yeni boyut ve ivme kazandıracaktır. Nitekim bu durum iki koldan Türk kamuoyunu etkileyebilecektir. Bunlardan birisi Türk(Azeri) milliyetçiliği, diğeri Kürt milliyetçiliği olacaktır. Görüleceği üzere İran'daki olası bir ayrışma, Türkiye'de de benzer gelişmelere yol açabilecektir. Bu durum Türk iç politikasında ciddi tartışmalara neden olabilir.

Türkiye, İran sorununda kriz derinleştikçe, açıklamakta zorlanacağı bir tercih problemi ile karşı karşıya kalacaktır. Söz konusu tercih, üç farklı şekilde gerçekleşebilir. Birincisi Türkiye açıkça olmasa da İran yanlısı politik tutum izleyebilir. Bu kararın ideolojik, siyasal ve tarihsel temelleri çok zayıf görünmekte ve açıkça ortaya konulduğunda da ciddi riskler içermektedir. İkincisi Türkiye, açıkça ABD yanlısı politikalar izleyebilir. Bu tercih, siyasal karar alıcılar için ciddi ikilemler içermektedir. Bir yanda Türk- Amerikan ilişkilerinin Irak Savaşı ve sonrası geçirdiği sarsıntı ve güven bunalımı, bir yanda da uzun

vadede bölgede meydana gelecek gelişmelerin Türkiye'ye olası etkileri ciddi kaygılar yaratmaktadır. Son olarak, Türkiye, sorun karşısında ara yerde ve kararsız kalabilir. Böyle bir tutum Türkiye'nin başlangıçta iki devletten de doğan riskleri göğüslemesini, uzun vadede ise ortaya çıkacak yeni jeopolitik ortamdan zarar görmesine neden olacaktır.

Siyasi karar alıcılar için oldukça karmaşık görünen bu durumun kamuoyu bakımından da çeşitli tartışmaları başlatabileceğini söyleyebiliriz. İlk olarak tartışmalar Kürt sorunu üzerine olacaktır. Diğer tartışma konusunu kamuoyundaki ideolojik bölünmelerin oluşturması kaçınılmazdır. Son olarak tartışmalar, siyasi karar alma sürecinde yer alan aktörlerin rollerine ilişkin olacaktır.

Kürt Sorunu Üzerine Etkileri

İran'da yaklaşık olarak dört milyon Kürt yaşamaktadır. Çoğunluğu Sünni olan ve yönetimle sürekli çatışma halinde olan Kürt siyasal hareketinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi İran Kürt hareketi İslam devrimi sonrası liderlerini ve bütünlüğünü yitirmiştir. İkincisi İran Kürtlerinin Barzani ve Talabani ile olan bağları zayıf ve güvensizlik üzerine kuruludur. Çünkü her iki lider de, İran rejimi ile işbirliği yaparak İran Kürtlerine karşı şiddet kullanmışlardır. Son olarak İran Kürtleri arasında kabul gören ve etkin olan örgüt PKK'dır. PKK bu etkinliği başlangıçta İran'ın verdiği desteğe borçludur. İran PKK'ya destek verirken iki amaç gözetmişti: Mevcut potansiyelin Türkiye'ye karşı kullanılması ve İran Kürtleri arasında politik ayrışmanın derinleştirilmesi.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, senaryoların çoğunda etnik sorunlar rejimin zorlayıcısı olarak ön plana çıkarılacaktır. Bu bağlamda Kürtler, bağımsızlık elde etmek için bir yandan İran devletine karşı, bir yandan da Türklerle(Azerilere) çatışmayı göze almaları gerekmektedir. İleriki aşamalarda, İran merkezi

hükümeti gücünü yitirecek olursa Kürtler, Irak Kürt'lerinden de destek alarak bölgede ciddi istikrarsızlık yaratabilir. Bu durum uzun vadede Türkiye içinde de benzer sorunlar ortaya çıkaracaktır. İran'lı Kürtler aynı zamanda iç içe yaşadıkları Azeri nüfus ile de çatışabilirler veya her iki grup İran hükümetine karşı birlikte hareket edebilirler. Bu durum biraz da Türkiye'nin Azeri ve Kürt'ler arasındaki ilişkilerde nasıl bir politika izleyeceğine bağlıdır. Türkiye İran'da rejimin zayıflaması durumunda nasıl bir tutum takınacağına şimdiden karar vermek zorundadır. Aksi takdirde bir ikilemle karşı karşıya kalabilir.

Kamuoyunda İdeolojik Bölünmeler

Sorunun iç politikadaki bir diğer yansıması da kamuoyunun ideolojik bakımdan bölünmesi olabilir. ABD-İran sorununda Türkiye'nin nerede yer alması gerektiği konusu tartışılmaya başlandığında, iki devletin kamuoyunca algılaması tercihlerde belirleyici olacaktır. İran Şii dünyasının, Osmanlı İmparatorluğu Sünni dünyasının liderliğini yapmış, tarih boyunca iki ülke rekabetçi bir ilişki geliştirmişlerdir. Benzer ilişki Cumhuriyetin kuruluşundan sonrada devam etmiş, son dönemde ise İran Türkiye'ye karşı PKK'yı desteklemiş, çok sayıda siyasi cinayet ve istikrarsızlık hareketlerine de aktif destek vermiştir. Bu durumda kamuoyu bir ikilemle karşı karşıya kalabilecektir. Bir yandan Şii İran ile Sünni Türkiye arasında süregelen geleneksel ve gizli rekabet etkili olurken, öte yandan ABD'nin Türkiye'deki olumsuz imajı etkili olabilecektir. Üstelik İran ABD karşısında Müslüman kimliği ve propaganda yetenekleri sayesinde halkı yanına çekebilecek "mazlum" söylemine vurgu yapabilir. Öte yandan ABD'nin Irak müdahalesi ile başlayan süreçte Türkiye'ye karşı takındığı politik tutum, devam eden PKK sorunu, Türkiye'nin kendisine verebileceği desteğin zihinsel meşruiyet ve psikolojik zeminini yok etmiş bulunmaktadır. Bu durum siyasi karar alıcıların tercihlerini açıkça ortaya koymalarını engelleyebilecektir. Görünen odur ki Türk kamuoyu İran sorununda ciddi bir ikilemle karşı karşıya kalacaktır.

Siyasi Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Olası Tartışmalar

Senaryolarda da öngörüldüğü üzere hangi biçimde olursa olsun İran sorunun çözümü ve bölgenin istikrara kavuşması uzun bir süreç gerektirecektir. Sürecin, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin ömründen uzun olabileceği yanlış bir yargı değildir. Bu bakımdan siyasi karar alıcılar ve diğer aktörler, politik hedefleri, stratejik aşamaları ve taktik hamleleri özenle birbirinden ayırabilmelidir. Aksi takdirde birbiri ile çelişen, uyumlu olmayan hamleler olacağı gibi, stratejik bir ahenkten de yoksun olabilir.

Bu anlamda siyasi otorite, askeri bürokrasi ve Dışişleri Bakanlığı ile sivil toplum örgütleri uyumlu çalışmak zorundadır. Kısa dönemde, hükümetin Sünni ideolojik karakteri, TSK'nın laik ideolojik duruşu, söylem farklılığı olsa da, politik hedefte fazlaca bir ayrışmanın olmayacağını göstermektedir. Gerekçeler farklı olsa da, Türkiye'nin İran'a yönelik politikalarında aktörler ortak bir paydada buluşabilir. Ancak İran sorunu, güvenlik merkezli algılanacağından sonuçta askerleri ön plana çıkartabilir.

İran Sorunun Dış Politika Üzerine Etkileri

İran-ABD sorununun önümüzdeki süreçte Türk dış politikasının en önemli problem sahalarından birisi haline gelmesi mümkündür. Gelişmeler bir yandan Türk-ABD ilişkilerini etkilerken, bir yandan da İran merkezli Ortadoğu ve Kafkaslar bölgesinde Türk dış politikasını yeniden şekillendirecektir. Aynı süreçte Türkiye'nin AB ile ilişkileri de dikkate alındığında, sorunun öngörülenden daha karmaşık ve çok yönlü olacağı gözden kaçmamaktadır. Bir tutamak olmak üzere sorunun Türk dış politikasına yansımaları çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir.

Türkiye-ABD İlişkileri ve İran Sorunu

ABD'nin İran sorunundaki politik hedefleri, gerçekleştirme süreci ve araçları, Türkiye'yi çeşitli bakımlardan etkileyecektir. ABD yönetimi, politik hedefin maliyetini azaltmak, gelecek yıllarda ortaya çıkacak yeni ve farklı politik ortamı yeni bir zemine oturtmak için başlangıçtan itibaren Türkiye'yi yanında görmek isteyecektir. Ancak Türkiye, tıpkı Irak'ta olduğu gibi yeni düzen ve bu düzene giden süreçteki gelişmelerin kendisine de ciddi maliyetler getireceğini düşünebilir. Türkiye aynı zamanda, nükleer kapasiteye sahip ve güçlü bir İran'la birlikte yaşamak istemeyecektir. Böylesine karmaşık bir ikilemle karşı karşıya kalan Türkiye son tahlilde ABD ile çeşitli alanlarda işbirliği yapmak zorunda kalabilecektir. Bu işbirliğinin ilk dönemlerde üstü kapalı ve dolaylı olması olasıdır. Türkiye'nin bu aşamada BM, NATO, AB gibi meşruiyet sağlayıcı uluslararası kuruluşlarla birlikte hareket etmesi kaçınılmazdır. Senaryolarda da açıklandığı üzere süreç ilerledikçe Türkiye'nin ağırlığını artan bir şekilde ve açıkça ABD den yana koyması beklenebilir.

İran sorununda, ABD-Türkiye ilişkilerinin kolayca dengeye ulaşması beklenmemelidir. Süreçte, tarafların tutumunu belirleyecek olan Irak'ta yaşanan tecrübeler olacaktır. Soruna yaklaşımda gerek ABD'nin, gerekse Türkiye'nin eskisinden daha ihtiyatlı davranmaları da doğaldır. ABD'nin talepleri ihtiyatlı olurken, özenle seçilmiş taleplere cevap verecek olan siyasi ve bürokratik aktörler birbirleri ile daha kolay uzlaşabileceklerdir. Tüm olumsuzluklara rağmen hükümet/hükümetler, askerler ve sivil toplum örgütlerinin ABD ile işbirliğine daha fazla açık olmaları mümkündür. Ancak her şeye rağmen bu süreç uzun ve sancılı olabilecektir.

ABD, İran'a karşı kullanacağı araçların etkinliğini arttırmak için Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyacaktır. Diplomatik yalnızlaştırmadan başarılı ekonomik ambargoya, hukuki araçların devreye sokulmasından, politik-psikolojik araçların etkin kullanımına ve askeri güç kullanımına kadar tüm alanlarda buna

ihtiyaç vardır. Özellikle ekonomik ambargonun işlevsel olması, toplumsal fay hatlarının tetiklenmesi ve örtülü operasyonlar için Türkiye'ye ihtiyaç duyulacaktır.

Türkiye-İsrail İlişkileri ve İran Sorunu

İran, ideolojik tutumu ve güvenlik algılamaları bağlamında İsrail'i doğrudan doğruya hedef olarak gördüğünü açıklamaktadır. Buna karşılık İsrail'de İran'ı kendi güvenliği bakımından tehdit olarak algılamaktadır. Her iki taraf da gerginliğin tırmanması ve askeri güç kullanma aşamasına gelinmesi durumunda birbirlerini potansiyel hedef olarak göreceklere. İran'ın füze teknolojilerini ve KİS'leri geliştiriyor olması İsrail'i ciddi şekilde kaygılandırmaktadır. Çünkü İsrail, KİS ve füze saldırılarını etkisiz kılabilme için ihtiyaç duyduğu stratejik derinlikten yoksundur. Bu bağlamda İsrail, füze saldırılarını etkisiz kılmak, erken ikaz ve ihbar sistemi kurabilmek için İran'a komşu Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. İran-Türkiye sınır bölgesine gereken teknik alt yapının kurulması ve Türkiye-İsrail askeri işbirliğinin artması, İran tarafından tehdit olarak algılanabilecektir. Böyle bir girişim Türkiye için yeni ve ciddi riskler doğurabilecektir. İran, askeri etkinliğini azaltacak böylesi bir işbirliğini, kendisine yönelmiş düşmanca tutum olarak algılayabilecektir.

Türkiye'nin İsrail'in taleplerine olumsuz cevap vermesi halinde, bunun etkilerini sadece İsrail-Türkiye ilişkilerinde değil Türkiye-ABD ilişkilerinde de görebilecektir. İran'ın olası füze saldırılarına karşı Türkiye çeşitli savunma sistemleri inşa edebilir. Bunu NATO füze savunma sisteminin bir parçası olarak da yapabilir. Böylece bir yandan kendi savunma sistemini güçlendirmiş olurken, bir yandan da İsrail'e savunma konusunda destek vermiş olabilir.

Türkiye-Azerbaycan ve Ermenistan İlişkileri ve İran Sorunu.

İran sorununda kriz ilerledikçe bölgede önemli rol üstlenecek ülkelerden birisi de Azerbaycan'dır. Azerbaycan, jeopolitik konumu, güney Azerbaycan'da yaşayan yirmi beş milyon Azeri nüfusun politik etkinliği ve bu nüfusun rejim değişikliğinde olası rolü nedeniyle İran sorununda dikkate alınması gereken önemli bir aktördür. Azerbaycan'ın İran sorununda ABD'ye destek sunması Ermenistan ile olan sorunlarının giderilmesi ve Rusya'nın etkinliğinin sınırlandırılması ile mümkündür. Eğer İran konusunda verilecek destek Karabağ sorununun çözümünde ilerleme sağlayabilirse, bu durum Türkiye-Ermenistan ilişkilerini farklı bir zemine taşıyabilir. Öte yandan Azerbaycan'ın vereceği desteği kırmak isteyen İran, Karabağ sorununun daha da derinleşmesine yol açabilir.

Türkiye- Rusya İlişkileri ve İran Sorunu

İran sorununda kriz uzadıkça bu durum Rusya'nın çıkarlarına uygun gibi görülebilir. Nitekim Rusya İran'a silah satışı ve artan petrol fiyatları nedeniyle gelirlerini arttırma imkânı bulabilir. Ancak Rusya uzun vadede farklı durumlarla karşılaşabilir. Eğer ABD, politik amaçlarını gerçekleştirecek olursa bu durumda Rusya tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi güneyden kuşatılacaktır. Üstelik yeni İran, alternatif enerji yollarının ve kaynaklarının devreye girmesi ile Rusya'nın elinin zayıflaması anlamına da gelecektir. Öte yandan İran nükleer kapasiteye sahip olursa bu durumda da Rusya'nın yeni bir nükleer komşusu olacaktır. Rusya bu durumda ciddi bir seçimle karşı karşıya bulunmaktadır. Sorunun kısa sürede çözülmesini istemeyen Rusya, Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasını istemeyerek çeşitli şekillerde baskı yapacaktır.

Türkiye-AB ilişkileri ve İran Sorunu

İran sorunu Türkiye-AB ilişkilerini çeşitli bakımlardan etkileyebilir. Birincisi Türkiye, İran dış politikasını AB ile uyumlaştırabilir. Eğer AB, İran sorununda ortak bir politika oluşturabilirse bu karar Türkiye'nin tavrına meşruiyet sağlayabileceği gibi, kolektif davranma imkânı da verebilir. Eğer AB, Rusya'dan tedarik ettiği enerjiye alternatif kaynak olarak İran'ı görür ve bunu da rejim değişikliği ile uyumlulaştırırsa bu durumda Türkiye'nin konumu da değişebilir. Böyle bir değerlendirmede Türkiye'yi enerji koridoru olarak gören AB, üyelik için daha istekli davranabilir.

Diğer yandan AB ile ilişkiler, İran tartışmaları ile yeni bir boyut kazanması beklenen Kürt sorunu ve asker-sivil ilişkileri üzerinde de etki yaratabilir. Türkiye, AB'nin her iki konudaki istek ve tavsiyelerini “güvenlik” gerekçesi ile erteleyebilir. Bu durumda da üyelik müzakereleri çeşitli sorunlarla karşılaşabilir.

Türkiye-Irak İlişkileri ve İran Sorunu

Irak, İran sorununun etkilerinin en yoğun hissedileceği ülkelerin başında gelmektedir. Çünkü İran, Irak'ı ABD ile hesaplaşmasında ön cephe olarak görmektedir. Bu nedenle de İran, ABD ile sorunları çözülünceye kadar, Irak'ta istikrarsızlığın sürmesini hedefleyecek ve bunu pazarlık unsuru olarak kullanmak isteyecektir. İstikrarsız Irak; ABD yönetimi için askeri meşguliyet ve güç tahsisi, psikolojik yıpranma, kamuoyu desteğini kaybetme anlamı taşımaktadır. İran, mezhepsel bağlantıları, politik kültürü, tarihsel algılamaları ve çıkarları ile Irak'ta istikrarsızlığı sürekli hale getirebilecek yeteneklere sahiptir.

İran tarafından istikrarsızlaştırılan, şiddetin kronikleştiği Irak Türkiye için ciddi riskler ve fırsatlar anlamına gelmektedir. Etnik ve mezhepsel çatışmaların sürdüğü, işgalcilere karşı ayaklanmaların devam ettiği Irak, önemli güvenlik sorunları üreten ve bunu çevresine yayan ülke konumuna gelecektir. Bu bağlamda, bir yandan Kürt devleti tartışmaları ve PKK'nın varlığı, bir yandan da radikal dini terör örgütlerinin aktif olması Türkiye için ciddi sorun teşkil edebilir. Türkiye, zayıf ve etkisiz Irak hükümetleri ile komşuluk yapmaktan dolayı ağır bedeller ödeyebilir. Özellikle Kürt gruplar, ABD-İran gerginliği ve kronikleşen istikrarsızlıktan faydalanarak bağımsızlıklarını ilan edebilirler.

İstikrara kavuşamamış Irak, Türkiye için ciddi ekonomik kayıp anlamına da gelebilir. Her ne kadar güvenlik sorununun çözülememiş olması, bu pazar da riskleri göze alan Türklere iş imkânı sağlıyor olsa da, gelecekte güvenliğin daha da kötüleşmesi halkın satın alma gücünü yok edeceğinden ticari fırsatları tümünden bitirebilir. Görüleceği üzere İran'ın istikrarsızlaştıracağı Irak, Türkiye'yi güvenlik ve ekonomik anlamda etkileyebilecektir.

İran'ın Güvenlik Sorunu Yaratma Kapasitesi

Çeşitli senaryolarda da açıklandığı gibi ABD-İran sorununda taraflar farklı biçimlerde de olsa güç kullanma eğiliminde olduklarını gizlememektedirler. Kullanılacak gücün niteliği farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda ABD'nin doğrudan veya dolaylı olarak İran'a karşı askeri güç kullanabileceğini, örtülü operasyonlara girişebileceğini öngörebiliyoruz. Öte yandan İran, ABD'nin bu girişimlerine ağırlıklı olarak asimetrik araçlarla cevap verebilir.

İran sorununda süreç ilerledikçe çeşitli güvenlik konularının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Türkiye'nin İran'a yönelik tutumunun değişmesinin yanı sıra, karşılıklı olarak kullanılacak araçların çeşitlenmesine bağlı olarak güvenlik sorunlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sonuç olarak Türkiye; nükleer tehdit, terörizm, kitlesel göç, kaçakçılık ve sınır güvenliği sorunları ile karşılaşacaktır.

Terörizm

İran İslam Cumhuriyeti terörizm konusunda hayli kabarık bir sicile sahiptir⁴⁷. Maliyeti az, etkileri fazla olan terörizm özellikle devrim sonrası süreçte İran tarafından bir devlet politikası olarak ve çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Örneğin İran; PKK terörizmini 1980'den 1999'a kadar açıkça desteklemiştir⁴⁸. Aynı dönemde Türkiye'de faaliyet gösteren çeşitli radikal dini örgütlere destek vermiştir. İran, terör örgütlerine destek vermekle kalmamış, gerektiğinde de çok sayıda örtülü operasyona imza atmıştır. Bu bağlamda İran ciddi tecrübe ve güçlü istihbarat örgütlenmesine sahiptir. O halde kriz hali devam ettikçe İran bu kozu kullanmaktan çekinmeyecektir. Terör kartı sadece Türkiye'yi değil, Türkiye'deki ABD ve İsrail çıkarlarını da hedef alabilecektir. İran terör kartını çeşitli şekillerde ve farklı alanlarda kullanabilecek yeteneklere sahiptir. Bu noktada terörizm iki alanda yoğunlaşabilir. Bunlar, etnik terörizm ve radikal dini terörizm olarak sınıflandırılabilir.

Etnik Terörizm

İran, önümüzdeki süreçte Türkiye'ye karşı etnik terörizmi destekleyebilir ve özendirebilir. Bu durum İran'da devam eden PKK terör faaliyetleri ile çelişkili gibi görünse de, Kürt silahlı gruplarının tarihsel/dini/bölgesel bölünmüşlüğü İran'dan destek alacak grupların her zaman bulunabileceğini göstermektedir. İran, ABD ve Türkiye karşısı radikal dini eğilimli Kürt hareketlerinin terör faaliyetlerini destekleyebilir.

---

⁴⁷ Jeremy R. Spindlove, Clifford E. Simonsen, *Terrorism Today*, Prentice Hall, NJ. 2000, s. 178- 182

⁴⁸ Nihat Ali Özcan, "İran'ın Türkiye Politikasında PKK", *Avrasya Dosyası*, cilt 5 sayı 3, Sonbahar 1999 s 325

Radikal Dini Terörizm

Terörizm konusunda İran'ın en büyük avantajı radikal dini eğilimli terör hareketlerini destekleme gücüdür. Konu terörizm olduğunda mezhep ayrılığı sorun olmaktan çıkabilmektedir. Bu nedenle de İran sadece Şii örgütlerden değil, Sünni örgütlerden de kolayca destek alabilir. Bu bağlamda Türkiye, terör örgütlerinin hedefi haline gelebilir.

Kitlesel Göç

Büyük bir kriz sonucunda, şiddet ve politik kaosun görülebileceği İran'dan kitlesel göçlerin olması olasıdır. İslam devriminin ardından kesin olmamakla birlikte üç-dört milyon İranlı çeşitli yollarla ve kitlesel olarak Türkiye'ye geçmişlerdir. Gelenlerin bir kısmı, Türkiye'de yeni yaşam kurarken, büyük çoğunluğu Batılı ülkelere göç etmişlerdir. ABD-İran ilişkileri gerginleştikçe özellikle üst gelir grubundan olan ve rejim muhalifi İranlıların ülkelerini terk etmek isteyecekleri açıktır. Bu durumda Türkiye bir geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır. Ülkeyi terk edenlerin bir kısmının Türkiye'de kalmak istemesi de çeşitli sorunları beraberinde getirecektir. Özellikle çeşitli suçlarda artış, siyasi cinayetler, istihbarat örgütlerince yapılan örtülü operasyonlar sıradan olaylar haline gelebilecektir.

Kaçakçılık ve Sınır Güvenliği

İran sorununda gerginlik düzeyinin artması ve buna bağlı çeşitli yaptırımların uygulanmaya başlanması ile ülkede çeşitli sıkıntıların baş göstermesi muhtemeldir. Ekonomik ve diplomatik ambargoların uygulanması halinde, iç talepler karşılanamayacak, karaborsa ve kaçakçılıkta ciddi artışlar

görülebilecektir. Bu durum, Türkiye-İran sınırını etkileyerek sürekli ihlalleri gündeme getirebilir. Kaçakçılık; terörizm, aşiret yapısı ve etnik sorunlarla birleştiğinde daha karmaşık ve ciddi ekonomik, sosyal ve güvenlik sorunları yaratabilecektir.

İran Sorunu ve Askeri Konular

İran sorununun uzun vadeli ve askeri güç kullanımını/tehdidini içeren niteliği ile askeri bakımdan da Türkiye'ye etkileri olacaktır. İran, nükleer silah ve atma vasıtalarına sahip olma girişimlerini sürdürdükçe TSK bu gelişmeleri tehdit olarak algılayabilecektir. Tehdidi ortadan kaldırmak isteyen TSK'nin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Birincisi, NATO bağlamında tehdidi savuşturabilecek işbirliği alanları geliştirmek ve yardım almak. İkincisi çözüm yolu olarak milli kaynakları kullanarak İran'dan gelebilecek tehditlere cevap verebilmektir.

İran'ın nükleer kapasitesini milli kaynaklarla dengeleme isteği, çeşitli mali, hukuki ve teknolojik zorluklar içermektedir. Bu zorluklar giderilse de benzer yeteneklere sahip olmak zaman gerektirecektir. Bu durumda uzun menzilli füze sistemi yerine, füze savunma sistemine sahip olmak bir çözüm olarak görülebilir.

İran sorunu derinleştikçe çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarının sınır hattında karşılanabilmesi ve etkisiz hale getirilmesi için TSK'nın, teşkilat, konuşlanma ve teknik yeteneklerini yeni durumlara göre gözden geçirmesi gerekebilecektir. TSK bu ortamda önemli miktarda ek mali kaynak talep edebilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye; Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar geçen sürede komşularında iki büyük değişime tanıklık etti. İlk değişim dalgası, SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıktı ve Türkiye üç yeni devletle komşu oldu. Bunlar; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dı. İkinci dalganın sonuçlarına Irak'ta tanıklık ediyoruz ve yakın gelecekte de İran'da tanıklık edebiliriz. Değişim dalgalarında görülen bu süreklilik, riskler ve fırsatları da beraberinde getirmektedir.

Konunun Türkiye bakımından öneminin yeterince anlaşılabilmesi için İran sorununun bu çalışmanın ortaya koyduğu özelliklerine dikkat çekmek gerekmektedir. Birinci dikkat çekici özellik şudur: İran sorunu Türkiye için karmaşık ve belirsizliklerle doludur. İkincisi; İran sorunu uzun yıllar gündemden düşmeyecektir. Üçüncüsü; Türkiye'nin sorunun çözümündeki rolü ve katkısı sınırlıdır. Dördüncüsü; kriz ilerledikçe ve derinleştikçe tarafların talepleri Türkiye'yi ciddi ikilemlerle karşı karşıya bırakabilir. Son olarak; uzun vadede İran sorunu, Türkiye için "beka" sorununa dönüşme potansiyeline sahiptir.

İran'la ilgili gelişmelerin; tüm bölgenin yanı sıra Türkiye'yi de çeşitli yönleri ile etkisi altına alacağına işaret etmiştik. Gelişmelerin etkileri, ekonomiden iç ve dış güvenliğe, dış politikadan iç politikaya kadar geniş bir yelpazede görülecektir. Bu alanların birbirlerini etkileme özelliği de dikkate alındığında, belirsizliğin orta vadede "sürekli kriz haline" dönüşme riski mevcuttur. Doğal olarak "sürekli kriz hali" sorunu ve onun etkisi altında kalan Türkiye'yi yönetmeyi daha da zorlaştıracaktır. Yine senaryolarda da ifade edildiği gibi süreç tahmin edilen/ümit edilen doğrultuda gitmeyebilir veya aniden yön değiştirebilir. Ör. Rejim garantisi modelinin işleyeceği umulurken, birden bire askeri müdahale modeli ön plana çıkabilir. Tüm bu açıklamalardan çıkan sonuç; İran sorunun karmaşık yapısının dikkat çekici olduğu ve geleceği öngörmenin zorluklar içerdiğiidir.

Öte yandan İran sorununun, uzun yıllar gündemi işgal edecek nitelikte olduğu görülmektedir. Bölge politikalarında etkin olan ABD ve İran'ın, ideolojik anlaşmazlıkları ve çıkar çatışmaları, niteliği itibarı ile sorunun kısa sürede, tek hamleli girişimlerle çözülemeyeceğini göstermektedir. Nitekim ABD'nin rejim değiştirme hedefi kısa sürede gerçekleşmeyeceği gibi, sonuçları ve etkileri de uzun yıllar görülecektir. Bu nedenle sorun, uzun yıllar gündemde kalacaktır. Sonuç olarak, tüm bölge ülkeleri gibi Türkiye'de uzun yıllar bu sorunun etkileriyle yaşamak zorunda kalacaktır.

İran sorununun üçüncü özelliği; Türkiye'nin çözümle ilgili rolü ve katkısının sınırlı olmasıdır. ABD'nin küresel sistemdeki rolü ve İran'ı Ortadoğu'daki çıkarları için en büyük tehdit olarak algıladığı düşünülürse üçüncü bir ülke olarak Türkiye'nin araya girerek bu algılamayı değiştirmesi mümkün görülmemektedir. Üstelik böyle bir girişim daha başlangıçta ABD tarafından açıkça ret edilmiştir. Öte yandan İran-Türkiye ilişkilerindeki tarihsel rekabet ve güvensizlik de bunun mümkün olmadığını göstermektedir. Yine sorunun büyüklüğü, etkilerinin bölgesel ve küresel alanda hissedilecek olması, uluslararası sistemde etkin diğer aktörleri ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği, Çin ve Rusya, Türkiye'ye nazaran doğal olarak daha ön planda olacaklardır. Öte yandan Türkiye ancak uluslararası kuruluşlarla birlikte sonuç üzerinde etkili olmayan daha sınırlı bir rol üstlenebilir. Bu nedenle Türkiye sorunun çözümünde rolünün sınırlılığını baştan kabul ederek kendisini buna göre konumlandırmalıdır.

Sorunun çözümünde rolü sınırlı olmasına rağmen, ABD ve İran süreç boyunca Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunabilirler. Bu durumda Türkiye bir ikileme karşı karşıya kalabilir. ABD, İran'a karşı kullanacağı bazı araçları etkin kılmak amacıyla Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunabilir. Örneğin; politik-psikolojik araçların etkin kullanımı için Türkiye'den aktif destek isteyebilir. İran ise, ABD'nin girişimlerini etkisiz kılmak amacıyla Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunabilir. Sonuçta Türkiye artan ve açıkça ifade edilen talepler karşısında,

ABD ile İran arasında bir seçime zorlanacaktır. Irak tecrübesi kararsızlığın maliyetinin neler olabileceği konusunda Türkiye için bir hayli öğretici olmuştur.

İran’la ilgili gelişmeler, siyasi sınırların engelleyemeyeceği süreklilik bağlamında uzun vadede Türkiye için “beka” sorununa dönüşebilir. İran sorunu, Irak’ta yaşananlarla birlikte ele alındığında “Kürt” devleti tartışmalarını farklı bir boyuta taşıyabilir. Irak’ta gittikçe etkinliğini arttıracak olan Kürt oluşumu, bir süre sonra İran’da da etkin hale gelecek olursa, bu durum Türkiye bakımından “beka” sorununa dönüşebilecektir. Üstelik İran’da gelişecek siyasi hareketlerin, Kuzey Irak’tan destek alarak silahlı mücadeleye dönüşmesi de kaygı verici olacaktır. Bu durumda Türkiye, kendisini farklı bir güvenlik ortamında bulabilir ve bunu da “beka” sorunu olarak algılayabilir.

İran tartışmaları önümüzdeki yıllarda Türk dış ve iç politikasının en önemli konu başlıklarından birisi haline dönüşmeye aday görünmektedir. Konuyu önemli yapan nedenlerden birisi de Türk-Amerikan ilişkilerinin niteliği ve boyutudur. O halde Türkiye, böylesine önemli bir soruna karşı ilgisiz kalamaz. Şüphesiz ki burada Türkiye’den kastımız, sadece hükümet ve devlet kurumları değil, aynı zamanda özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da içermektedir.

Yukarıda da özelliklerine dikkat çektiğimiz üzere, eğer Türkiye, İran sorununda gelişmeleri iyi yönetemezse bu durum, ülke için hayati öneme haiz, kalıcı ve yıkıcı gelişmelere yol açabilir. Nitekim İran sorununun Türkiye’ye olası etkileri, önceki bölümlerde detaylı olarak irdelenmiştir. Bu irdeleme, sorunun stratejik alanlarını gözler önüne sermiştir. Analiz, Türkiye’nin bu süreci en az hasarla nasıl atlatacağı sorusuna odaklananlar için referans noktası oluşturabilir. Başta siyasi karar alıcılar olmak üzere, sivil-askeri bürokrasi, özel sektör, düşünce kuruluşları ve medya konunun öneminin farkında olmalıdırlar.

Şüphesiz ki böylesine önemli bir sorunda en büyük rol hükümetlere düşmektedir. Hükümetler enerjilerini çok da gerçekçi olmayan ABD ve İran arasındaki sorunu çözmeye harcamak yerine, süreci en az maliyetle yönetebilecek stratejilere

harcamalıdırlar. Ödenecek maliyetin yansımalarının daha çok içeride olacağı dikkate alınacak olursa, hükümetlerin çabalarının ağırlık noktasın da içeride olması gereklidir. O halde hükümetler, İran sorununun içeriye yönelik, politik, ekonomik, güvenlik ve soysal alandaki maliyetlerini en aza indirecek öngörüye sahip olmalı ve hazırlıklarını buna göre yapmalıdırlar.

Hükümetlerin bu noktada en büyük sorumluluğu kamu gücünü, medya ve sivil alanla koordine ederek İran sorununun maliyetini en aza indirmektir. Bu amaçla da hükümetler öncelikle politika tespitine yoğunlaşmalıdır. Senaryolarda da açıkladığımız üzere Türkiye için sıfır maliyetli bir çözüm bulunmamaktadır. İran'ın nükleer güce sahip olmasının da, rejim bunalımına girmesinin de Türkiye'ye maliyeti olacaktır. Hangi senaryo işlerse işlesin, Türkiye öngörülerini ile ancak maliyeti düşürebilir. Bunun için, sorunu iyi izlemeli, stratejik kırılma anlarını önceden görmeli ve çeşitli güçlerini koordine edebilmelidir.

Doğal olarak sadece sorunun önemli olduğu tespitini yapmak yeterli değildir. Sorunu anlamak, gelişmeleri öngörmek ve tedbirler almak ancak yeterince hazırlıklı olmakla mümkündür. Hazırlıklı olmak ise işlevsel ve yetkin bir örgütlenme gerektirir. Kamu kurumlarındaki mevcut personel ve örgütlenme ile kurumlar arası koordinasyon kuralları, olağan dönem Türk-İran ilişkilerini yürütmekte bile zorlanmaktadır. Bu durumda, yapılması gereken ilgili kamu kurumlarının sorun odaklı olarak yeniden yapılandırılmaları ve sorunun yol açacağı gelişmelere, uygun zamanda, uygun tepkiler verebilecek planlara sahip olmalıdırlar.

Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Müsteşarlığı, İçişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı gibi sorunla ilgili kurumlar üç konuya odaklanmalıdırlar. Birincisi; kendi ilgi alanlarına ilişkin veri toplama, analiz etme, kurum içi koordinasyon yeteneklerini geliştirmelidirler. İkincisi; kurumlar arası koordinasyon ve bilgi paylaşımının geliştirilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü ise, İran sorunun yol açacağı gelişmeleri öngörerek bunlara karşı yapılması

gerekenleri şimdiden planlamak, koordine etmek ve gerçekleştirmektir. Öngördüğümüz her senaryo ve senaryoların her aşamasında tarafların kullanabilecekleri araçlar ve bu araçların Türkiye'ye etkileri birbirlerinden farklı olacaktır. Bu nedenle sorun dikkatli bir planlama, koordinasyon ve zamanlama gerektirmektedir.

Şüphesiz İran sorunundaki gelişmeler benzer şekilde STÖ, özel sektör ve medya'yı da etkisi altına alacaktır. Bu durumda STÖ, özel sektör ve medya'da konu ile yakından ilgilenmeli, izlenecek politikalara katkı sunmalıdır. İran sorunu, sadece bir dış politika sorunu olarak görülemez. Olabilecek ekonomik, siyasal, güvenlik ve sosyal etkileri dikkate alındığında, sadece devlet kurumlarının ilgisine bırakılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Aegleton William, 1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti, çev. M.Emin Bozarslan, İstanbul, 1990

Ahavi Şahruh, İran'da din ve Siyaset, çev. Selahattin Ayaz, Yöneliş yayınları, İstanbul, 1990.

Akdevelelioğlu Atay, "İran'ın Orta-Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası", Mustafa Aydın (der), Küreel Politikada Orta Asya, Nobel yayınlar, Ankara, 2005

Anderson Ewan W., The Middle East Geography&Geopolitics, Routledge, London, 2003,s216. İzzetullah İzzeti, İran ve bölge jeopolitiği, Çev. Hakkı Uygur, Küre Yayınları, İstanbul, 2005

Ayetullah el-Uzma Hüseyin Ali El-Muntazeri, Velayet-i Fakih,Endişe yayınları, Ankara, 1991

Barnett W. Roger, Asymmetrical Warfare, Brassey's Inc, Washington, D.C. 2003.

Blaga Rafael, İran Halkları El Kitabı, Baskı yeri yok, 1997

Chubin Sharam, "Iran"Yezid Sayigh and Avi Shlaım (edt), The Cold War and The Middle East, Clarendon pres-Oxford, 1997

D. Howard, Reid L. Sawyer, (ed) Terrorism and Counterterrorism, McGraw-Hill, 2002

Daneshkhu Scheherazade,"Iran and the New World Order",tarek İsmail and Jacqueline S. İsmail, (ed), the Gulf war and the New World Order, University Pres of Florida, 1994

Ehteshami Anoushiravan and Hinnebusch A. Raymond, "Syria and Iran", Routledge, London, 1997

Fuller E. Graham, Rend Rahım Francke, "The Arab Shi's, the Forgotten Muslims", St. Martin's Press, New York, 1999

Fuller E. Graham, "The "Center of the Universe" The Geopolitics of Iran" Westview Press, Oxford, 1991

Gasiorowski Mark,"U.S. Foreign Policy Toward Iran During the Mussadıq Era", David W. Lesch, The Middle East and The United States, Westview Pres, Oxford, 1996

Gelvin L. James, The Modern Middle East, Oxford Pres, 2005

Haglund G. David, "Oil as a Factor in U.S. Policy Toward the Middle East", Paul Marantz and Blema S. Steinberg, Superpower Involvement in The Middle East, Dynamics of Foreign Policy, London 1985

Henry M. Clement and Springborg Robert, "Globalization and the Politics of Development in the Middle East", Cambridge, 2004

Hüseyin Asaf, İran'da Devrim ve Karşı Devrim, Çev. Taha Cevdet, Pınar yayınevi, İstanbul, 1989

Iranian Nuclear Weapons? The Threat from Iran's WMD and Missile Programs

Kemp Geoffrey and Harkavy E. Robert, "Strategic Geography and the Changing Middle East", Brookings Institution Press, Washington.D.C. 1997

Keskin Arif, "İran ve Ahmedinecad Radikalizmi" ,Radikal, 3 Mayıs 2006.

Keskin Arif, İran-ABD gerginliği çerçevesinde İran'da etnik milliyetçilik, Stratejik Analiz, Sayı 72, Nisan 2006

Khosrokhavar Farhad Olivier Roy, İran: Bir Devrimin Tükenişi, çev. İsmail Yerguz, Metis Yayınları, İstanbul, 2000

Menashri David, "İran's Revolutionary Politics, Nationlasm and Islamic Identity", Leonard Binder, Ethnic Conflict and International Politics in the Middle East, University Press of Florida, 1999

Noreng Oystein, Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı, çev. Nurgül Durmuş, Elips, 2004

Quadrennial Defense Review Report, Şubat 2006

Quandt B. William, "America and the Middle East:A Fifty-Year Overview," Diplomacy in the Middle East, L. Carl Brown, London, 2001

Shahram Chubin and Charles Tripp, "Iran And Iraq at War", Westview Press, Colorado, 1988

Shwadran Benjamin, Middle East Oil Issues and Problems, Schenkman Publishing Co., Cambridge, 1977

Sigler H. John, "Evaluating Regan's Middle East Policy: A First Term Balance Sheet", Paul Marantz and Blema S. Steinberg, Superpower Involvement in The Middle East, Dynamics of Foreign Policy, London

Stern Jessica, "Getting and Using the Weapons", Chyba F. Cchristopher, "Toward Biological Security", Michael L. Modie, "The Chemical Weapons Threat", Russell

The National Security Strategy of the United States of America

Uyar Mazlum, Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri, Kaktüs, İstanbul, 2004

Yapp Malcom, “Soviet Relations with Countries of the Northern Tier”, Adeed Dawisha and Karen Dawisha, The Soviet Union in The Middle East, Heinemann Boks ltd, London, 1982

İTERNET ADRESLERİ

<http://www.usembassy.it/pdf/other/RS20871.pdf>

http://www.csis.org/media/csis/congress/ts060307_verraastro.pdf

<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903220.html>

<http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iran/2002/020322-biden.htm> ,

<http://www.iranfocus.com/modules/news/print.php?storyid=1365>

http://www.csis.org/media/csis/pubs/060221_iran_wmd.pdf

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/Background.html>

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/NaturalGas.html>

<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/Oil.html>

<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?CCODE=IRN&PTYPE=CP>

<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/nss2006.pdf>

<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>

<http://www.rferl.org/reports/iran-report/default.asp>

<http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61262.htm>

<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/61268.htm>

<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>

<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/03/07/AR2006030700739.html>

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4783688.stm>

<http://www.defenselink.mil/transcripts/2006/tr20060307-12619.html>

<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/qdr-2006-report.pdf>

<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko09.xls> ,

<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko08.xls>

<http://www.turizm.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF657B96472CD892033A50266D21D42FF6>